

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Brylle sogn i 1900-tallet

af Rasmus Andersen

Brylle sogn i 1900-tallet

© Rasmus Andersen, Lokalthistorisk arkiv for Tommerup Kommune 1999

1. oplag, 1999

Alle rettigheder forbeholdes. Mekanisk, fotografisk og anden gengivelse af denne bog eller dele heraf er, ifølge gældende dansk lov om ophavsret, forbudt uden samtykke.

Undtaget heraf er uddrag til brug i anmeldelser.

Sats, repro og tryk: Tommerup Tryk ApS, 1999

Forside billede: Kvindeegen fra 1915

Brylle sogn i 1900-tallet

af Rasmus Andersen

Udgivet med støtte fra

Dagli' Brugsen Brylle
Totalbanken
Hans Juel Jensen
Fynbo Fonden
Katrine og Alfred Pedersen
Tommerup tryk ApS

Indholdsfortegnelse

Forord	7
Brylle sogn.....	9
Brylle sogn i starten af 1900-tallet	12
Menighedsråd og Broholm Kirke.....	16
Landskabets forandringer.....	18
1. verdenskrig.....	22
Brylle andelselektricitetselskab, Brylle Transformatorforening	24
Elforsyningen i Render og Skræppenborg.....	30
Husmandsliv	31
Husmandsliv i Lindely	31
Høsten	32
Langhalm	32
Tærskedag hos bedstefar 1928.....	33
Brylle sogn i 1920'erne og 30'erne	35
Livet under den 2. verdenskrig.....	40
Overflyvningerne.....	43
Jernbanesabotage og krigens slutning.....	47
Efterkrigstiden.....	49
Den nye skole.....	51
Eksamenskolen	54
Kommunesammenlægningen.....	55
Sognefogdens historie.....	58
Sognefogeder siden århundredeskiftet	59
Brande i Brylle sogn.....	60
Virksomheder i Brylle	63
Købsmandsforretninger	63
Brugsforeningen.....	66
Frankfri mølle.....	66
Borgstøms Cementvarefabrik.....	68
Vandværker	68

Den store forandring	69
Nybyggeriet i Brylle	71
Tilbygning til Brylle Skole	73
Rutebiler igennem Brylle	74
Foreningslivet i Brylle sogn	75
Brylle sognebibliotek	75
Sociale foreninger og forsikringer	75
Pensionistforeninger og ældreråd	79
Indre mission	79
Ungdomsarbejde	80
De blå pigespejdere	81
Gymnastikforeningerne	81
Fodbold og fritidscenterets ledelse	82
Beboerforeningen	84
Kirken	85
Gaver og legater til kirke og sogn	85
Kirketjeneste ved Brylle Kirke	86
Præsterne i Brylle sogn	87
Folketælling 1901 Brylle Præstegård	90
Folketælling 1911 Brylle Præstegård	91
Kilder	94

Forord

I 1977 blev der indbudt til et møde i Odense angående indsamling og sikring af kilderne til de folkelige bevægelser historie. Indbyderne var Dansk historisk fællesforening og landsarkivar Anne Riising. Jeg fik indbydelsen til at komme til dette møde, og da jeg var den eneste der var med fra Tommerup kommune, blev jeg hurtigt klar over, at denne opgave kunne jeg ikke klare alene. Derfor var vi nogle stykker, hovedsageligt fra Brylleområdet, der samledes på Brylle skole den 11. februar 1978.

Anne Riising var til stede og opfordrede os til at danne en forening og et lokalhistorisk arkiv; hvis det var muligt i den »gamle Rytterskole«.

Der blev holdt stiftende generalforsamling d. 16. marts samme år. I starten var det nærmest Brylle sogn, der var arkivalier fra. De første var Brylle Andelsmejeri og Brunsvig forsamlingshus. De var begge blevet nedlagt nogle år i forvejen. Arkivet fik til huse i Rytterskolen, bygget i 1723, hvor der nu var bibliotek. I løbet af nogle år omspændte foreningen hele Tommerup kommune, og der var medlemmer i foreningen og repræsentanter i bestyrelsen fra hele området. Det her er alene fra Brylle sogn i 1900-tallet.

Jeg vil gerne sige tak til lokalhistorisk forenings formand og bestyrelse, som vil udgive bogen. Tak til Niels Henrik Lindegaard og Carl Schjerning for de mange gode billeder. Og tak til Erik Stærke, Tyge Schjerning og F. L. Nielsen for god medvirkning.

Jeg siger tak til dem, der har hjulpet mig med at samle og nedskrive disse oplysninger.

Rasmus Andersen, Render

Brylle sogn

Lars Per Hansens erindringer om sin far, Hans Nielsen

Brylle sogn har i flere århundreder været anneks til Tommerup sogn. De to sogne havde fælles præst indtil 1877, da Brylle præstegård blev bygget, og Carl Edvard Picker blev kaldet til præst for Brylle sogn. Han fik imidlertid kun en kort virketid, da han døde året efter den 24. november 1878.

I kommunal henseende var Brylle stadig forbundet med Tommerup. En adskillelse på det kommunale plan lykkedes først i år 1900.

En af de mest ihærdige forkæmpere for sogne- og kommuneadskillelsen var gårdmand Hans Nielsen, Hagebjerg i Brylle. Hans søn Rasmus Hansen, der var lærer i Kivsmose i en lang årrække, skriver i sine erindringer herom:

»Min fader blev i året 1858 indvalgt i sogneforstanderskabet for Tommerup og Brylle og sad der indtil nytår 1865. Det var på den tid, den fynske hovedbane blev anlagt og jo kom til at gå tværs igennem Brylle sogn, og igennem den nordlige del af Tommerup sogn. Der var projekteret en station ved Lille Appe i Brylle sogn, hvor der var flere veje, som stødte til. Det var også det højeste punkt på banelinien, og det lå godt for både Brylle og Tommerup. Imidlertid kom andre kræfter til at få indflydelse. Det var nemlig sådan dengang, og har ofte været det siden, at banerne og stationerne mere blev lagt efter de større jordbesidderes ønsker end af hensyn til den almindelige befolkning. Som muligheder blev nu nævnt Holmstrupgård og Bågegård, hvilket blev foreslået den kongelige jernbanekommission.

Der blev afholdt et stort delegeretmøde, vistnok i Odense, hvor sagen blev drøftet, og de delegerede holdt fast ved stationen ved Lille Appe. Men det nyttede ikke. Det blev

Hans Nielsen, Hagebjerggaard

alligevel Bågegård og Holmstrup, hvorved Brylle blev stedmoderligt behandlet, idet man fik en vejlængde på over 3/4 mil til hver af stationerne i stedet for 3/8 mil.

Mens min fader var i sogneforstanderskabet, opdagede han, at Brylle betalte forholdsvis mere i skat end Tommerup, og han spekulerede på, om der ikke kunne tænkes en måde, hvorpå man kunne slippe for maskepiet med Tommerup. Dette lykkedes ham, thi der stod i en lov, at egen præst også betød egen kommune med eget fattig- og skolevæsen. Og så prøvede han på at stille sig i spidsen for en bevægelse, der hos autoriteterne kunne opnå dette. Imidlertid kom kommunalreformen af 6. juli 1867, hvor det bestemtes, at præsten ikke længere var født medlem af de kommunale råd. Derved blev bestræbelserne svækket i denne omgang.

Han opgav dog ikke sin tanke men arbejdede videre derpå og fik også sognets befolkning til at underskrive en ansøgning til

ministeriet om at få egen præst. Da autoriteterne i de dage var gunstigt stemt for en sådan adskillelse, blev det ved pastor Thuras afsked i 1868 bevilget, at Brylle skulle have sin egen sognepræst, når der engang af Brylles indtægter, var oplagt så mange penge, at der kunne bygges en præstegård i Brylle. Den nye sognepræst, pastor Schjerning blev kaldet, på den betingelse, at Brylle skulle blive udskilt, når tiden var dertil. Men det tog sin tid. I otte år måtte han prædike frit i Brylle, og som nævnt blev sognekaldet i Brylle først i 1877 opslået ledigt og besat med den 32-årige pastor Picker, der i foråret 1878 kunne flytte ind i den nyopførte præstegård.«

Lærer Hansen fortæller videre, at det var noget af en begivenhed at have sin egen præst. Det var noget helt andet end stadig at skulle vandre til Tommerup, når man skulle have noget med præsten at gøre.

Det er blevet fortalt, at ungdommen i Brylle skænkede præstefamilien et flag og en flagstang, som blev rejst på en lille høj i den sydlige del af haven. Desværre blev pastor Pickers virke ikke langt. Allerede ved høstgudstjenesten blev han syg af brystsyge og kom ikke til at prædike mere. Han døde samme år den 24. november 1878.

Pastor Picker, den unge københavner, der blev Brylles første sognepræst, stiftede Brylles sogns lånebogsamling, som var en af de første foreninger, ja vistnok den første, som blev dannet i sognet.

Skuffelsen over, at der ikke blev nogen jernbanestation i Brylle sogn var stor, især for Hans Nielsen, Hagebjerg. Igennem indenrigsministeriet gjorde han et forsøg på at få Holmstrup station flyttet til Render. Beboerne i såvel Brylle som Brændekilde skrev under på henvendelsen. Betingelsen for at ønsket kunne blive imødekommet var, at man fra lokal side ville skaffe det jordareal, hvorpå stationen skulle bygges. Statsbanerne ville så lade området fylde op, da det

lå meget lavt, og foretage flytningen. Hans Nielsen, Hagebjerg havde på en liste fået samlet 750 rigsdaler ind. Den ingeniør, der havde hjulpet dem så godt, skulle have 50 rigsdaler i gratiale, og resten, altså 700 rigsdaler, skulle bruges til køb af den tønde land, hvorpå stationen skulle bygges. Denne ejedes af to mænd i Render. Men disse ville ikke sælge. De forlangte 800 rigsdaler. Der manglede altså 100, og så blev der ingen station bygget. Dette var meget bittert, og det var uforståeligt, at de to mænd ikke kunne se, hvilken betydning det ville have fået for byen og oplandet, at man havde fået en station på dette sted. Det er blevet fortalt, at de to gårdmænds modstand bl.a. var begrundet i frygt for, at der skulle være behov for opstaldning af heste for folk, der skulle med banen. Prisen, der blev tilbudt for jorden, var vist ellers ret høj.

Det blev forsøgt endnu engang, tredje gang, at få en station i Brylle sogn. Det var ved Assensbanens oprettelse omkring 1880. Men også denne gang mislykkedes det, idet Knarreborg station blev oprettet i stedet for.

Brylle måtte som anneks til Tommerup betale det halve af anlægsudgifterne, der var på 15.000 kr., altså 7.500 kr. som Brylles part, uden at få nogen station i sognet.

Efter dette var beboerne i Brylle meget opsat på at blive adskilt fra Tommerup i kommunal henseende. Der blev forfattet et andragende og samlet underskrifter fra hele sognet, som Hans Nielsen, Hagebjerg, og et par mand mere var i København med. Det var en departementschef i indenrigsministeriet, der tog imod dem i ministerens fravær, og han gav dem afslag på grund af, at andragendet indeholdt for lidt. De forsøgte igen. Var atter i København og talte med ministeren og med folketingsmand Harald Holm, der gennem mange år var valgt af venstre i Verninge-kredsen. Han lovede at tage sig af sagen og bringe den frem på rigsdagen. I

januar 1899 kom der en skrivelse gennem Fyens Stiftamt fra ministeriet, at adskillelsen var bevilget fra nytår 1900, og at det var overdraget Odense amtsråd at forhandle nærmere med sognerådet om adskillelsesvilkårene.

Da Tommerup sogneråd hørte, at det var gået i orden, var man straks rede til at opgive en sum penge, som Brylle skulle betale, hvis man ville udskilles. Det var 4.000 kr. Men det kom ikke til at gå således. I stedet for at få 4.000 kr. af Brylle måtte Tommerup betale 800 kr. til Brylle.

Lærer Hansens erindringer om denne sag, som opbevares i lokalarkivet, er mere udførlige end det, der her er refereret, og han slutter således:

»Hver kommune fik nu sit eget skole- og fattigvæsen. Fader havde fået en livssag gennemført og var godt fornøjet. Beboerne holdt en fest for fader og samlede ind til en gave til ham.«

Lærer Hansen nævner også i sine erindringer faderens skuffelse over, at beboerne i

Render ikke tog imod en station, da de kunne have fået den. En station ville have været af meget stor betydning for egnen. Når det nævnes, at en senere slægt forstod det bedre, tænkes der på Render holdeplads fra 1929.

Med hensyn til denne holdeplads forholdt det sig sådan, at der i slutningen af 1920'erne var planer om, at der på banestrækningen Tommerup-Assens skulle oprettes flere holdepladser. Her så beboerne i og omkring Render en mulighed for at få en holdeplads og komme med toget.

Det kunne nok lade sig gøre, og ligeledes kunne det lade sig gøre, at nogle af persontogene på strækningen Odense-Middelfart kunne holde her. Men et ønske om også at få et ladespor blev ikke opfyldt, og der blev heller ikke nogen stationsbygning. Kun et læskur. Billetterne skulle købes i toget. Den 15. maj 1929 holdt toget for første gang ved Render, og ved de andre holdepladser på Assensbanen. De fungerede i 40 år; så blev de nedlagt. Der var mange, som benyttede toget i Render.

Indkørslen til Toftevej 9, der i »gammel tid« var anneksgård til kirken. Den ejes nu af Erling Hansen, og der er 3 pensionistlejligheder i stuehuset.

Brylle sogn i starten af 1900-tallet

Det har været sagt, at tiden før den 1. verdenskrig var en af de bedste i nyere tid; da foregik udviklingen på en god og rolig måde. Dette gjaldt nok særlig for landbefolkningens vedkommende, især for landbruget. Og sådan var det nok også i Brylle sogn, hvor landbruget var det dominerende erhverv, selv om der også var handlende og så godt som alle de håndværkere lokalsamfundet havde brug for. Vi læser i pastor Møllers bog, at da præstegården blev bygget 1877-1878, var det håndværkere fra sognet, der udførte arbejdet. Det samme var tilfældet 10 år senere, da mejeriet blev bygget, fremgår det af mejeriets forhandlingsprotokol. Der var i mange år 5 smede i sognet. Ja, der har måske før været flere, og der var flere købmands-

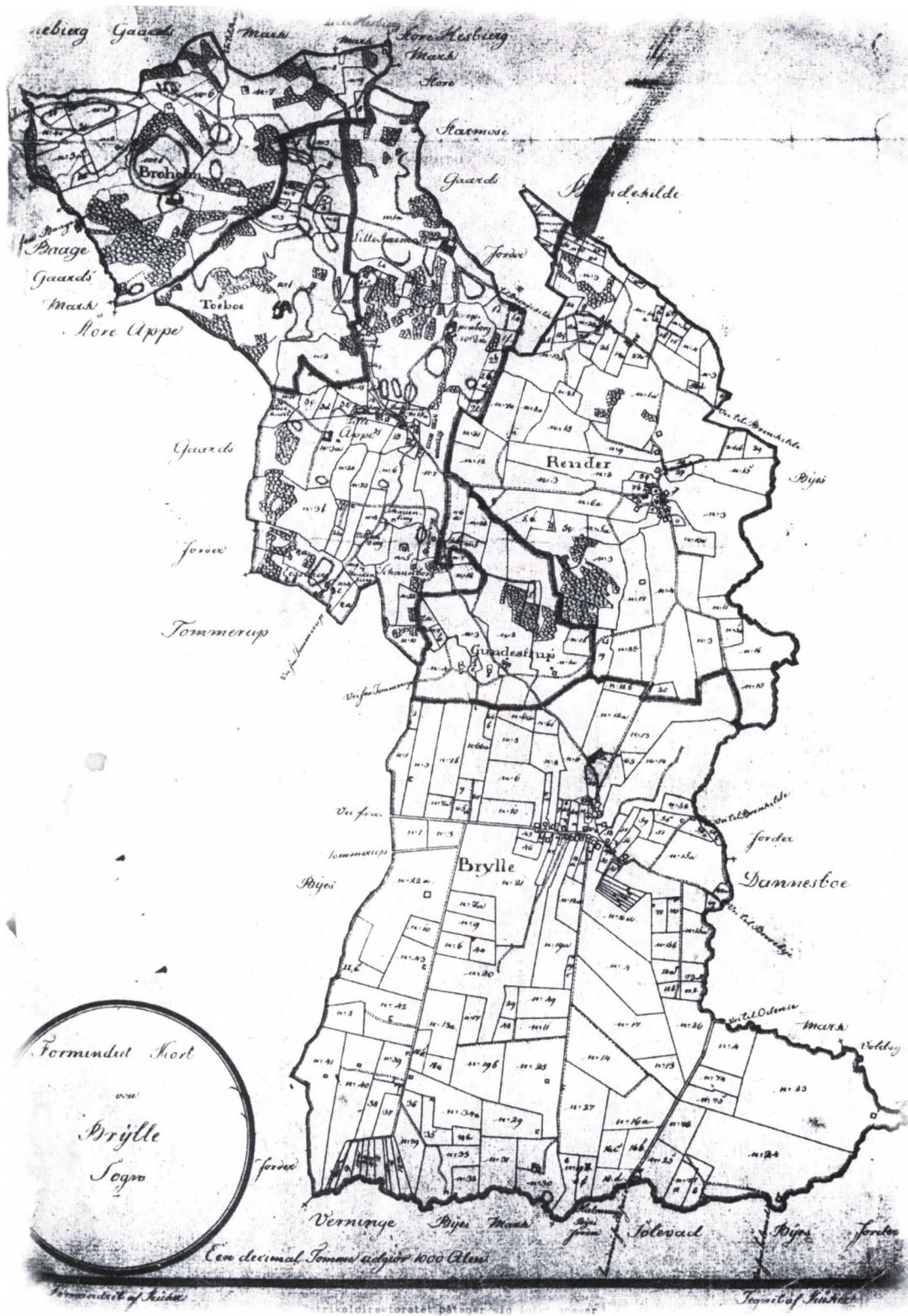
forretninger, slagtere, der også handlede med kreaturer, sadelmager, sypiger og skræddere. Der var skomager, træskomager, tømrer, murer, snedker, bødker, maler og karetmager. En møllebygger var der også en overgang. For nogles vedkommende var det husmænd og mindre jordbrugere, der havde et bierhverv, såsom tækkemand, fragtmand og hjemmeslagter. Der var to møller i sognet, nemlig Frankfri mølle, der nedbrændte i april 1948, og Skræppenborg mølle, der samme år blev brudt ned, efter at den havde lidt megen skade i en vinterstorm nogle år før.

Mejeriet fra 1887 var bygget på demokratisk baggrund og med solidarisk ansvar efter princippet »en for alle og alle for en«; altså et rigtigt andelsmejeri. Bestyrelsen bestod af

Brylle brugsforening efter ombygningen i 1907. Til venstre i billedet ses Stine Lergravs hus.

Kort over Brylle sogn efter den »nye« matrikuling i 1844. De 6 ejerlav vist på kortet.

Brylles 1. sogneråd. Fra venstre: Rasmus Chr. Hansen, Ærtebjerg (formand). Rasmus Christiansen, Gundestrup. Mads Hansen »Enggaard«, Solevad Enggaard. Lars Christensen, Hyldegaard (protokolfører). Søren Nielsen, Bryllegaard. Peder Jensen, Render. Mathias Jacobsen, Gl. Stærmose. Billedet er taget på Asylet i Gundestrup.

6 medlemmer: en fra Brylle, en fra Vesterlaug, en fra Østerlaug, en fra Render, en fra Gundestrup, en fra Stærmose og en fra Nørremarken. Dertil kom en formand.

Den første bestyrelse, som startede mejeriet, bestod ligeligt af små og store leverandører. Der var ca. 150 andelshavere. Det kostede omkring 14.000 kr. at bygge og starte mejeriet, og dette skete inden for et halvt år. Pengene blev lånt af to af andelshaverne. Den første mejeribestyrer døde få år efter ansættelse. Den næste rejste efter en uoverensstemmelse med bestyrelsen. Han ville have mejeriet søndagslukket. Siden har der kun været tre bestyrere på Brylle Andelsmejeri, indtil det standsede i 1969. Men om mejeriet skal vi høre mere senere.

Brugsforeningen blev oprettet i 1893 i et hus, der blev købt af tømrer Niels Hansen

og indrettet til formålet. Det er nu Toftevej 6. I 1907 blev brugsen stærkt ombygget, og i tilknytning til den blev der samme år bygget en samlingsaal, der fungerede som »forsamlingshus« indtil 1936.

I Brylle sogn er der 6 ejerlav. Brylle by og mark udgjorde ét ejerlav for sig selv, nemlig det, som kaldtes den sydlige del af sognet, og det udgjorde tillige et eget sognefogeddistrikt. Fra de øvrige fem ejerlav, nemlig Gundestrup, Render og enhver af de tre gårde: Tobo, Broholm og Lille Stærmose, har vi det, der samlet var den nordlige del af Brylle sogn, der ligesom den sydlige udgjorde et eget sognefogeddistrikt.

Også på andre områder virkede den sydlige og den nordlige del hver for sig. Når der skulle foretages vurdering til ejendomsskyld, havde f.eks. hvert område sin vurderings-

mand, og da forsamlingshusene i Brylle og Brunsvig blev bygget, blev de valgsteder for hvert sit område.

Men de nye skoledistrikter, som dannedes straks efter kommuneadskillelsen, og ligeledes kirkedistriktet til Broholm Kirke i 1907 fulgte ikke de bestående ejerlav; men der skete det, at Brunsvig Skole, opført 1861, blev nedlagt som skole og flyttet til Stærmosse, hvor lærer Kr. Jørgensen fortsatte som enelærer til 1920. I Brylle blev der i 1901 bygget en forskole, hvor frk. M.K. Jacobsen underviste de tre første årgange. Rytterskolen, der var bygget i 1723, blev hovedskole, og her blev de fire ældste årgange undervist. A. Pindborg fortsatte her som skolelærer og kirkesanger til 1918. Han virkede i alt i Brylle sogn i 49 år, først 13 år i Brunsvig Skole fra 1869 til 1882, derefter i Brylle til 1918.

Ved de nye skoledistrikters indførelse i 1901 kom Gundestrup og Brylle Nørremark

samt en del af Render til at høre til Brylle Skole. Men det var ikke jernbanen, der gjorde skel. Hele den øvrige nordlige del af sognet hørte naturligt til Stærmosse Skole.

Det, der i særlig grad prægede tiden omkring og efter århundredskiftet, må vel siges at være det politiske liv. Ikke mindst i Brylle sogn, der nu var en selvstændig kommune, og dertil var der mange opgaver at løse.

Det første sogneråd trådte til den 1. januar 1900, efter valg. Det bestod af 7 mand, alle gårdmænd, fordelt på alle lav i sognet.

Det sted, hvor sognerådet holdt sine møder, og hvor andre større begivenheder fandt sted, var Asylet i Gundestrup, nu Tobovej 60. Det egentlige kontorarbejde fandt sted hos sognerådsformanden eller hos de sognerådsmedlemmer, der havde særlige opgaver inden for de forskellige udvalg. Men sognerådsstuen på Asylet var det sted, hvor de månedlige møder afholdtes, hvor årsbud-

Brylle skole 1901 på forskolens trappe. Til venstre ses skolelærer Pindborg. Til højre lærerinde frk. Jacobsen.

gettet fastsattes og ligningen lagdes, og herfra blev der under begge verdenskrige uddelt rationeringsmærker på fødevarer, brændselskort m.m, og under landbrugskrisen i 1930'erne blev der uddelt svinekort til landmænd.

Asylet, der var bygget i 1876, altså i kommunefællesskabets tid, var oprindelig opholdssted for dem, der ikke selv kunne skaffe sig et sted at bo. Da huset nu blev sognerådets mødested, fik det en »ansigtsløftning«, og der blev vistnok også foretaget en mindre ombygning. Da Brylle Sogns Sygeplejeforening blev dannet 1907, fik sygeplejersken ophold der. Det var også her, mødrene gennem mange år kom med deres børn, når disse skulle vaccineres mod kopper.

Da Brunsvig Skole blev nedlagt, blev den solgt til folk fra den gamle skolekreds, folk fra Gundestrup, Render, Stærmose m.v., der ville bruge bygningen som forsamlingshus. Den fik en ombygning i 1923 og fik stor betydning for beboerne som samlingssted og

for foreningslivet i denne del af sognet igennem mange år. I 1966 blev huset nedlagt som forsamlingshus og solgt til andet formål.

Menighedsråd og Broholm Kirke

I 1903 fik vi loven om menighedsrådene. For første gang fik også kvinder valgret. Forudsætningen for at stemme dengang var at man selv havde begæret sig optaget på valglisten. Rådernes arbejdsområder var præstegården, kirkebygningerne og kirkegården. Desuden kunne rådene ved embedsledighed indstille 3 af ansøgerne, men ministeren stod frit, selv om rådet havde nummereret sine ønsker. Det var det første forsøg på en demokratisering af de kirkelige områder.

I 1904 blev der valg til menighedsråd for første gang. Der skulle vælges 4, og det blev:

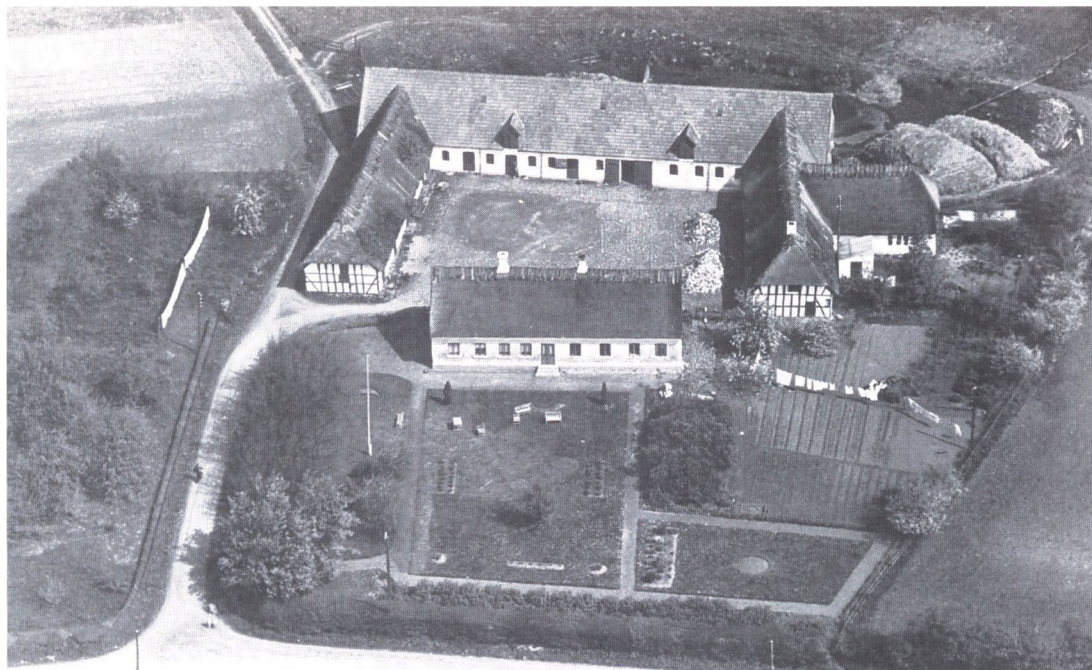
1. Hans Jørgen Nielsen, Brylle Bro.
2. Husmoder Marie Jensen, »Ny Stærmose«
3. Maltgører Lars Hansen, Stærmose.
4. Rasmus Kristian Hansen, »Ærtebjerg«.

Stærmose skole 1907. Øverst til venstre lærer Kr. Jørgensen, to naboer den ene måske maltgører Lars Hansen.

16 Det var Knarreborggård, der blev ombygget i 1876. Asylet blev først bygget 1887.

»Gamle Stærmose«, som oprindelighed hed »Lille Stærmose«. Den hører nu til Broholm kirkesogn.

I 1922 fik vi igen en ny menighedsrådslov efter den skulle der vælges 6 medlemmer, beregnet på grundlag af befolkningstallet. Nu er der 7 i menighedsrådet, da befolkningstallet er vokset siden da.

En valgperiode er på fire år. Der er 2 måder at vælge på.

Ved »aftalevalg« er der kun én liste, men er der mere end én bliver der holdt »afstemningsvalg«.

Der har igennem årene kun været »afstemningsvalg« nogle få gange her i Brylle.

I århundredets første år hørtes røster om at få bygget en kirke i eller ved Tommerup Stationsby, der var i god udvikling. Enkefrue Jørgensen af St. Broholm tilbød, at hun gratis ville lægge jord til kirke og kirkegård, hvis kirken måtte hedde Broholm Kirke. Den skulle oprettes som distriktskirke for de fire sogne, der mødtes her, nemlig Tommerup, der kom med langt de fleste indbyggere, Brylle, hvor tallet 132 har været nævnt, Ubberud med bl.a. Ernebjerg

og endelig et lille stykke af Vissenbjerg Sogn. Der blev nedsat et udvalg til at arbejde videre med planerne om kirkens opførelse. Fra Brylle var det maltgører Lars Hansen, Stærmose, og gårdejer Jens Christensen, Fredensborg. Der blev samlet penge ind til kirkebyggeriet, og kirkedistriktets landmænd kørte materialer til byggepladsen. Det var en distriktskirke dengang og ikke en sognekirke, som det er nu efter 1980, - så fødsel og død og de kirkelige handlinger i forbindelse hermed skulle indføres i de respektive sognekirkebøger. Det blev præsten i Tommerup, der blev kirkens præst. Men nogle af beboerne, også af dem fra Brylle Sogn, løste sognebånd til Odense Valgmenighed, hvis præst prædikede i kirken en gang om måneden igennem mange år. Det kan nok være lidt svært at se, hvad der gør skel imellem Brylle og Broholm. Men Broholm og Tobo ejerlav hører begge til det nye sogn. Af Stærmose er der derimod kun området fra og med Stærmosevej og op til Bænkebjerg, der hører til Broholm sogn.

Landskabets forandringer

Tiden for ca. hundrede år siden, var jo igen hundrede år efter, at de store landbo-reformer med udflytning og udskiftning af landsbyerne havde fundet sted.

I pastor John M. Møllers bog om Brylle Sogn er der, af skolelærer A.J. Høysholt der var skolelærer i Brylle fra 1827 til 1843, berettet om udflytningen og udstykningen af Brylle:

»Af byens 25 gårde, var mange yderst forfaldne og dertil så sammenbyggede og indknebne, at såvel haveplads som gårdsplads blev fattet til de fleste. Ved udskiftningen fik alt et andet udseende. De faldefærdige gårde blev nedbrudt og udflyttet, enkelte udstykket, og ét hus blev kun tilbage, hvor disse havde stået. Byen har 17 gårde, 2 boelsessteder, 16 huse med jord og 14 jordløse huse.«

Om udskiftningen og udstykningen på Brylle mark, Østerlaug (Birkevej) og Vesterlaug (Vesterlaugsvej), hedder det hos Høysholt:

»Den første gård, der blev udflyttet, var Kjærsgård, hvilket skete i året 1789. I de følgende år blev de øvrige udflyttet, og ved den påbegyndte udparcellering blev boligernes tal meget forøget. I løbet af ca. 40 år er der af de to næsten udyrkede bymarker fremstået 4 gårde, 16 boelsessteder, 22 plovdrivende husmænd og 5 jordløse huse, i alt 47 boliger med 235 mennesker.«

Så vidt Høysholt, der også oplyser, at af disse steder og gårde er mange gode og velholdte. Frugtræer og plantninger er ikke forsumt, et område, som Høysholt selv virkede fremmende for. Humlegård og Solevad

En udflyttergård fra Render hed oprindelig »Lille Skræppenborg«, nu Render møllegaard. Billedet er taget oppe fra Skræppenborg mølle 1923.

Viadukten ved Render (på Stærmosevej) blev bygget i 1909. Købmandskonen Hansigne Gillesberg skænker en forfriskning.

Enggård var begge efter ejerens ønske udflyttet til Humlekroge.

Render by blev målt op i 1783 og udskiftet i 1785. Herved øgedes også antallet af gårde, boelsessteder og huse.

Gundestrup, der tidligere var egaliseret, oplevede ikke de store forandringer dengang. De fire gårde og et par huse bevarede deres ensartede præg mange år derefter.

Fra Stærmose, Tobo og Broholm skete der derimod en ret stor udparcellering. Høysholt fortæller, at beboertallet i løbet af 60 år steg fra 12 til 43. Nogle af disse bosteder er fortrinlige. Der er skov og god jord, men hartkornet er ubetydeligt. Hist og her har den virksomme bonde omdannet en engplet til agerbrug, skaffet vandet bort ect.

Der kan vist godt regnes med, at landskabet indtil langt op i dette århundrede bærer præg af udviklingen dengang. Nogle ejen-

domme blev bygget ved de dengang anlagte sogneveje. Men ikke så få lå ved private veje, som de var få eller ene om at vedligeholde, og som også blev brugt som markveje. Det var absolut i den nordlige del af sognet, at de fleste afsides liggende bebyggelser fandtes og stadig findes.

Der findes i arkivet i Render byskrin en oversigt over mange af de veje, som blev anlagt i udskiftningstiden. De offentlige veje havde en bredde af 12 alen (ca. 7,5 meter). De private veje havde den halve bredde.

Men foruden de veje, der var beregnet til færdsel med hest og vogn, var der de mange stier til de gående. Det var genveje, som gik mere direkte end kørevejene, der undertiden kunne være meget slyngede. Disse stier var i høj grad med til at forkorte afstanden fra by til by. Der var tale om kirke- og skolestier, møllestier m.m. Nogle af disse var sikkert af

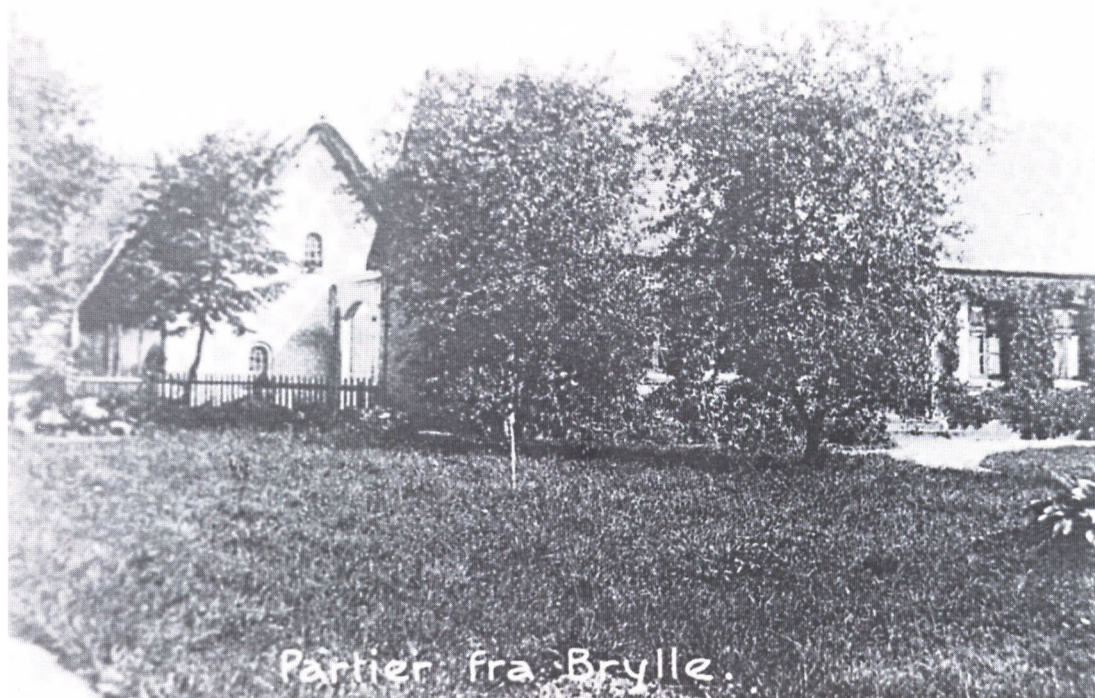
meget gammel oprindelse. Senere blev der også anlagt gå- og cykelstier langs jernbanen til stationsbyen. De allerfleste af disse stier er nedlagt, men der findes enkelte endnu.

For år tilbage fandtes der stadig flere af de ejendomme, som stammede fra udskiftnings-tiden, stort set som de oprindeligt var opført. Det var selvfølgelig bindingsværksbygninger med stråtage. Gårdene var 4-længede med en lukket gårdsplads og 2 portrum, nemlig en gadeport ud mod vejen, indkørselen, og en tofteport ud mod marken. For de mindre ejendommers vedkommende var det dét typiske fynske 3-længede boelsessted og det 2-længede husmandssted, der nok var de mest almindelige. De gårde og ejendomme, der blev bygget i sidste halvdel af 1800-tallet, var derimod alle grundmurede og med fast tag af skifertegl eller cement på stuehusene. På lader og staldbygninger var der

også her oprindeligt stråtag, der nu i de fleste tilfælde er skiftet ud med enten bølgeblik- eller asbestplader.

Noget af det, der måske gør den største forskel i landskabet mellem før og nu, er nok beplantningen langs veje og i markskel.

Før i tiden var det ret almindeligt, at der langs en kommunevej kunne være hegn på begge sider. Det var hovedsagelig hassel, der var plantet her. Ved markskel, mindre vandløb, moser og mergelgrave kunne det være el, hvidtjørn og syren. Men mest iøjnefaldende var nok »hovedpilene«, piletræer, der blev stynet et stykke oppe på stammen hvert tiende eller tolvte år. I de mindre skove ved Gundestrup og på Render væde var der tidligere flere tønner land med hasselskov, som oprindeligt blev brugt til gærdselhegn, senere til kvasbrænde. Men disse områder er nu plantet til med gran, ahorn eller ask. Den

Bryllegaard blev genopbygget efter brand i 1885 med grundmurede bygninger og skifertag. En del af jorden ligger på »Bøge Ager«.

egentlige overskov med bøg og andre større træer hører til gårdene i den nordlige del af sognet.

Nu er hegnene mange steder ryddet, både i markskel og langs vejene, som er rettet ud og gjort bredere. Hegnene langs vejene var slemme til at samle sne om vinteren, og snerydning var i første halvdel af dette århundrede pligtarbejde, der var pålagt hver ejendom, beregnet efter hartkorn. Hvert ejerlav udgjorde som regel et snekastningslav. Men i Brylle ejerlav, som er det største her i sognet, var der tre snekastningslav. Hvert lav havde en snefoged, valgt af sognerådet for en 3-årig periode. Ham påhvilede det at sørge for, at arbejdet blev udført så hurtigt som muligt, at enhver blev tilsagt, alt efter hvor meget pligtarbejde der påhvilede den enkelte ejendom. Snerydningen blev delt ud i omgange. Nogle steder var en omgang 4 dage, andre steder 6 dage. Nogle skulle møde med én mand hver dag i omgangen, de større gårde med 2 eller 3. Men alle havde pligt til at kaste sne og holde vejene farbare. De enkelte lav havde hver en sneplov af træ, trukket af 3 heste, som man kørte med, når der ikke var store snemængder. Det var de større gårde, der lagde heste og kusk til. Denne form for snerydning varede til 1955, da arbejdet gik over til at blive kommunalt.

Tiden op til verdenskrigen 1914-18 var for et sogn som Brylle en rolig og god udviklingsperiode. I 1912 havde mejeriet 25 års jubilæum, hvilket bl.a. blev markeret ved en større udvidelse og modernisering på flere områder. Det var også ved denne lejlighed, at der blev lavet et baderum med kar og bruser, som kunne benyttes mod betaling af hvem, der havde lyst. Badeværelse i ethvert hjem, som vi kender det i dag, fandtes ikke dengang.

Mælkemængden til mejeriet var stigende. Kvægavlsforeningen og kontrolforening var stiftet. Der var således ansat en mand, der rejste fra ejendom til ejendom hos dem, der var medlem af foreningen, for at veje mælk og måle dens fedtindhold for hver enkelt ko. Også for de andre husdyraces vedkommende var der sket en stor udvidelse, især for svinenes vedkommende. De blev kørt til jernbanestationen, når de var slagtefærdige, og derfra sendt videre til slagterierne i Odense, hvor der var både det store andels eksportslagteri og et privat slagteri, Kopmanns Svin slagteri. Også i hesteholdet mærkedes de bedre tider. Mange mindre landbrug, som ikke tidligere havde været selvkørende, blev det nu, enten med en stor eller med to små heste. Der blev således indført islandske og russiske heste til landet.

1. verdenskrig

1914 var halvtredsåret for den sidste slesvigske krig, krigen i 1864. I forsommeren blev der holdt en sammenkomst til minde og til ære for dem, der havde været med dengang. Der var endnu i 1914 mange veteraner i sognet. Festen blev holdt i Brylle med både taler og sang. Et par måneder senere brød verdenskrigen ud. Den danske hær mobiliserede, og flere årgange af de tidligere soldater blev genindkaldt til sikringsstyrken. Krigsudbruddet kom som lyn fra en klar himmel, efter hvad der er fortalt. Mange af dem, der blev indkaldt, og det var med meget kort varsel, var unge landmænd, der havde stiftet eget hjem og havde egen bedrift, så det kunne nok give store vanskeligheder for dem.

Her i Brylle sogn var det Søren Nielsen på Bryllegård, der var lægdsmand på dette tidspunkt. Så det var ham, der havde den ubehagelige opgave at bringe indkaldelserne ud til de værnepligtige. Om han gjorde det personligt alle steder, vides ikke. Men til et sted på Render Mark kom han gående ad en marksti fra Brylle. Da han kom ind, var familien samlet i køkkenet. Han blev budt en stol. Han satte sig ned og sagde til den unge mand: »Ja, du ved jo nok, hvorfor jeg er kommet!« Og så fortsatte han med at spørge den unge mand, om han mente, han kunne møde i Odense til et bestemt tidspunkt. Det var et mødetidspunkt, der krævede meget hurtigt opbrud fra hjemmet.

De indkaldte soldater fra Odense lå i lejre på Knudshoved ved Nyborg. Ved ankomsten hertil fik de udleveret skarpladt ammunition.

I de første dage og også nogle gange senere vidste de ikke, om de var i krig eller ej. Men krigen gik uden om Danmark. Det var nok sikringsstyrkens indkaldte soldater, der

var mest berørt af forholdene dengang - og så selvfølgelig søens folk, fordi vore handelskibe var intakte. Men det berørte ikke stærkt et landsogn som Brylle.

I en takkeskrivelse fra »Centralkomiteen for Frivillige Korps« til Landmand Niels Jacobsen Gl. Stærmose i august 1919 ser vi, at et sådant har der også været her på egnen. Det er sikkert bevogtningskorpset, der kunne have fået opgaver, hvis krigen også var kommet til Danmark. Det var vel særlig med henblik på jernbanen.

August 1919

Til Her Landmand Niels Jacobsen,
Gl. Stærmose.

Hans Majestæt Kongen har pålagt Formanden i Centralkomiteen for frivillige Korps at overdrage til samtlige Medlemmer af de under denne henhørende Rekyllkorps, Skyttekorps og Bevogtningskorps. Hans Majestæt Kongens Paaskønnelse og Tak for deres trofaste Arbejde og det smukke Eksempel paa Fædrelandssind, som de har vist ved i de forløbne faretruende Aar under Verdenskrigen stadig at være rede til - om fornødent - at kunne som Led af Hæren deltage i Danmarks Forsvar.

Troels Lund

Den 1. verdenskrig står nok i de flestes bevidsthed som en tid, hvor der var forskel på folks indtjening og levevilkår, da der var

Det er selvfølgelig ferieværterne (og ikke gæsterne), der var på besøg i wien.

Ved 1. verdenskrigs slutning kom der børn fra Østrig på ferie i Danmark (wienerbørn). Der var flere her på egnen. Nogle år efter var feriegæsterne på besøg i Wien. På billedet ses fra venstre Hanne Jensen, »Vennersminde«, Anna og Hans Jøren Nielsen, Smederuplund og med ryggen til, lærerinde M. K. Jacobsen.

dyrtid på fødevarer og produktionsmidler som brændsel og korn. Men der var indført tvangsaflevering af korn og gennemført strenge rationeringer af de mest livsnødvendige fødemidler. Livet gik ellers sin vante gang på mange måder.

Af større begivenheder kan nævnes, at kvinderne fik valgret ved grundlovsændring af 5. juni 1915. I Brylle plantedes der i den anledning en grundlovseg i anlægget, hvor der tidligere havde været gadekær.

Men når den 1. verdenskrig huskes, er der en ting mere, der også blev nævnt i den forbindelse. Det er den spanske syge, den influenzaepidemi, der i krigens sidste fase og den nærmeste efterfølgende tid rasede i store dele af Europa, og som heller ikke Danmark undgik. Det var i særlig grad ungdommen og mennesker i deres bedste alder, der rammes af sygdommen. Der var ret mange dødsfald i de

ca. to år fra 1918 til 1920. Der var også mange, der blev mærket af sygdommen i deres senere liv. Der er blevet fortalt om mange, der ydede hjælp de steder, hvor hele familier kunne være sengeliggende. Det var især de lidt ældre, der ikke led så hårdt under sygdommen, der var i stand til at hjælpe. Men der er et menneske, der bør nævnes, når talen er om den spanske syge, og det er hjemmesygeplejersken Dorthea Christensen, der var ansat i sognets sygeplejeforening fra 1907. Skønt hun selv dengang var forholdsvis ung, undgik hun at blive ramt alvorligt af sygdommen. Men det var en vanskelig arbejdsplads hun havde, i dét langstrakte sogn fra Frankfri og Brylle Mark i syd til Stenløggen og Bænkebjerg i nord, og befordring var hendes cykel. Dorthea Christensen er blevet husket og meget anerkendt for hendes store uselviske indsats under den spanske syge.

Brylle andelselektricitetselskab

Brylle Transformatorforening Stiftet 01.03.1919 - ophørt 01.10.1971

I 1917 besluttede Assens Elektricitetsværk at åbne mulighed for at købe vekselstrøm fra Odense Elektricitetsværk. Assens byggede højspændingsledningen fra Assens til »Tårnet« i Nårup, og Odense byggede fra Odense via Højme og Bellinge, nordøst om Brylle og syd om Tommerup til Nårup.

Initiativrige beboere langs den nye højspændingsledning, blandt elfolket kaldet Nåruplinien, øjnede chancen for at få ønsket om elektricitet til landområderne opfyldt, og det faldt godt i tråd med Odense Elektricitetsværks ønske om at sælge så meget strøm som muligt.

Et rådgivende ingeniørfirma fra Odense indbød i efteråret 1918 alle interesserede omkring Nåruplinien til møde i Bellinge om sagen. Fra Brylle drog tømremester Rasmus Lindegaard og gårdejer Hans Jørgensen sammen med boelsmand Jens Rasmussen fra Frankfri til mødet.

Der blev på mødet fremlagt planer om placering af transformatorer, priser på disse og priser på ledningsnettet til forbrugerne, elinstallationer i ejendommen og på elmotorer til brug i landbruget og hos håndværkerne.

Der blev endelig på mødet nedsat udvalg for de enkelte sogne. Udvalget for Brylle kom naturligt nok til at bestå af de 3 mødedeltagere. Udvalget skulle så ud med tegningslister til beboerne og få så mange som muligt til at skrive sig på som forbrugere, så mange at det ville være økonomisk forsvarligt at starte op.

Der blev snakket elektricitet i alle hjem i Brylle sogn det efterår 1918, hvor 1. Verdenskrig rasede på det sidste. Men ikke alle var lige begejstrede. Mange var bange for, at

det ville blive for dyrt. Prisen for transformator, tilslutning til højspændingsledningen, lavspændingsnettet til forbrugerne, installationerne i ejendommene og de nødvendige elmotorer blev anslået til 35 - 40.000 kr.

Det var mange, rigtig mange penge, der skulle afdrages de næste 20 år. Og hæftelsen var jo solidarisk (alle for én, og én for alle).

Selve strømprisen var beregnet til at blive 30 øre for kraft og 40 øre for lys, og det var relativt dyrt, når man betænker, at en arbejdsmand på landet på den tid vel fik omkring 50 øre i timen.

Mange var også bange for brandfaren. Petroleumslamperne var man fortrolige med. Mange har nok også ment, at det var for urolig en tid at starte sådan et projekt op.

Men udvalget maste fortrøstningsfuldt på. Folk i byen og lige omkring var nemmest at få med. Sidst på efteråret 1918 besluttede udvalget, at nu skulle det være. Som Rasmus Lindegaard skriver i et notat:« Jeg tror ikke, der sker noget ved, at vi her i Brylle farer på den, for vi bor lige ved højspændingen, så selv om priserne falder, kommer vi ikke så galt af sted endda.»

De 3 drog til Odense og fik en aftale med ingeniør Jensen om, at han skulle komme til møde i Brylle den 01.03.1919.

Samtlige tegnede beboere fra Brylle var mødt. Der var endvidere mødt et par repræsentanter fra markbeboerne. Ingeniør Jensen fremlagde planerne om elektricitetsforsyningen og om stiftelse af et andelselektricitetselskab, der skulle administrere forsyningen.

Der var enighed om planerne, og forsamlingen valgte en bestyrelse, der kom til at bestå af gårdejerne Hans Jørgensen, Chr. Nielsen, Johs. V. Jensen, Laurits Kristoffer-

Transformatoren bygget 1918.

sen og tømremester Rasmus Lindegaard. Bestyrelsen valgte senere Hans Jørgensen til formand.

Bestyrelsen blev bemyndiget til at købe transformator og motorer hos Thomas B. Thrige, der var fremkommet med et tilbud. Bestyrelsen skulle endvidere udarbejde love til den stiftende generalforsamling.

Forsyningsområdet blev Brylle by og ud til Kærsgaard, på Vesterlaugsvej, og mod syd ud til Laurits Kristoffersen og Johannes V. Jensen, Birkevej.

Den 26.04.1919 blev der afholdt licitation på Knarreborg afholdshotel, der hvor nu Brugsen ligger. Arbejdet blev overdraget til laveste bydende, som var A/S Dansk Elektricitetskompagni, Odense. Byggeriet af transformatorhuset blev overdraget til Lindegaard.

På generalforsamlingen den 22.09.1919 blev der vedtaget strømpriser og vedtaget at optage lån på 40.000 kr., der skulle afdrages over 20 år.

Strømpriserne blev fastsat således:

Kraft	30 øre pr. kilowatt
Lys	40 øre pr. kilowatt

Faste afgifter til at afdrage anlægsudgifterne:

En motor indtil 3 HK	5,00 kr. pr. HK
En motor 3 - 5 HK	8,00 kr. pr. HK
En motor 5 - 10 HK	10,00 kr. pr. HK
Installeret lampested	1,00 kr. pr. installering
Ejendomsskyld	
fratrasket jordværdien	3,00 kr. pr 1.000 kr.
Ejendomsskyld	2,75 kr. pr. 1.000 kr.

Der var ingen moms og andre »ulidelige« afgifter.

Den 2. september 1919 var anlægget sat i drift. Forbrugerne kunne sætte petroleumslamperne til side og i stedet trykke på stikkontakten. Der skulle spares, så der blev brugt små styrker og få lamper, men alligevel har det været et forunderligt fremskridt.

Foruden lys i stuerne fik man også el til elmotorer, en meget stor lettelse i arbejdet i landbruget og hos håndværkerne. Det var dyrt at få elmotorer repareret. Der blev derfor dannet et motorlav. Et notat fra lokalhistorisk arkiv fortæller:

»Fredag den 21. oktober 1921 samledes en Del af Brylle Motorejere i Brugsforeningens Sal og vedtog begrundet på Motorforsikrings-selskabet Frejas Ophør, at danne en Sammen-slutning indenfor Brylle Elektricitetsforenings Motorejere for at betale den Skade og de Reparationer, der i Fremtiden indtræffer for Foreningens Medlemmers Motorer, dog skal vedkommende Motorejere selv betale en del af det Beløb Skaden på Motoren koster at udbedre. Motorerne skal en gang aarlig renses og efterses, og Betalingen herfor skal hver især Motorejerne selv udrede. Der indbetales ved Indmeldelsen 2 kr. pr. Motorhestekraft, og Bestyrelsen opkræver herefter, når den finder det fornødent.

Ovenstående tiltrædes af undertegnede: C. Hansen, R. Lindegaard, A. Kr. Andersen, Jørgen I. Rasmussen, J.V. Jensen, Hans Mad-sen, Laurits Nielsen, Peter N Kjærsgaard, Carl Ploug, Anne K. Ploug, Laurits Christof-fersen.

I et andelsselskab er det andelshavernes pligt at stille sig til rådighed for bestyrelsesarbejdet, mindst for ét år ad gangen. Mange af andelshaverne har været medlem af bestyrelsen, nogle flere gange. Men formanden blev Lindegaard sad således på formandsposten i 42 år, indtil generalforsamlingen i 1963. Og han var ikke alene formand, men også kasserer og regnskabsfører i alle disse år. En utrolig bedrift, når vi betænker, hvor central en person formanden er i en lille forening.

I foreningens første år skulle der ved skader på ledningsnettet og installationerne tilkaldes montør fra Odense, og han skulle cykle til Brylle. Det havde man selvfølgelig ikke tid til at vente på. Så skulle det i hvert fald

Tømrermester Rasmus Lindegaard.

være noget meget svært. Det var Lindegaard, der måtte ud. Han reparerede alt muligt. Selvmastesikringer udskiftede han. Han havde sine klatresko og måtte op i masten. Og han blev specialist i at skifte lejer ud i motorene.

Det er hans søn, Niels Henrik Lindegård, der fortæller dette. Og han fortæller om, at han juleaften 1923, hvor der var en forfærdelig snestorm, var i kirke sammen med sin far og mor. Lyset forsvandt pludselig. Lindegaard rejste sig staks og vandrede i snestormen ud til højspændingsmasten, der stod i skellet mellem Højgårds og Agerholms marker. Han fik slukket for strømmen. Kom tilbage til transformatoren. Skiftede den ødelagte sikring. Igen ud til masten og tændte for strømmen. Lys skulle der være juleaften.

Niels Henrik fortæller ligeledes om, hvordan han, hans broder og hans far måtte ud og

slå is af ledningerne og sætte ledninger op, når de var faldet ned. Først under 2. Verdenskrig kom autorisationsordningen, hvor det blev forbudt andre end de aut. elinstallatører at røre ved elektriciteten.

I løbet af en halv snes år udvidedes elforsyningen langsomt fra Brylle by til også at omfatte markerne, Birkevej og Vesterlaugsvej.

I 1924 kom Gundestrup med. Det blev en lille forening i foreningen, sådan at forstå, at der blev optaget et lån til lavspændingsnettet, stikledninger og målere, der i alt kostede 7.484 kr. Lånet blev optaget hos frøknerne Maren Christiansen og Karen Jensen, der begge boede i Gundestrup. Lånet blev betalt af forbrugerne i Gundestrup, men afregnet gennem Brylle Transformatorforening. Strømmen kom fra Brylle transformatoren. Først i 1956 blev der bygget transformator i Gundestrup

Bortset fra forsyningsvanskeligheder under 2. Verdenskrig kørte transformatorforeningen godt lige op til sidst i 1960'erne, hvor de store udstykninger, Birkevej og Hyldegården, stillede store krav til kapital og administration.

På et bestyrelsesmøde den 02.06.1971, blev det vedtaget, at anbefale den kommende generalforsamling, at godkende et af EFFLA's fremlagt tilbud om overtagelse af elforsyningen. EFFLA overtog ledningsnettet og transformatorerne i den stand det var, mod at der blev foretaget forstærkning af ledningsnettet i Vibevangenget, ca. 20.000 kr. Nettogælden tilbød de andelshaverne at afdrage over 10 år.

På den ordinære generalforsamling den 25.06.1971, hvor direktør Fynbo, EFFLA, var tilstede og redegjorde for en evt. overgang til EFFLA, blev bestyrelsens forslag vedtaget efter en livlig debat. Forslaget blev vedtaget med de nødvendige 2/3 dels flertal, 21 sagde ja og 6 nej.

Lov for Kjøppensborg Elektricitetselskab.

§ 1.

Elekabet er et Andelselskab og dets Havn er Kjøppensborg Elektricitetselskab. Dets Hovedstad er Tømrervig.

§ 2.

Elekabets Formaal er paa billigen og bedst maaede at frembringe Elektricitet til Lyg og Kraft til Andelskammeret. Dog kan Elekabet ogsaa eventuelt indgaa Forretninger og Skrivelse om til Andelskammeret.

§ 3.

Medlem af Elekabet er enhver, der paa Elekabets konstituerende Generalforsamling den 29'dag: 1925 har tegnet sig bindende og derved skriftligt forpligter sig til at indtænde paa sig Elekabets Lov, som da er i, eller senere den senere paa Lovens Maade maatte blive forandret. - Ledsen regner nemlig at indbringe som Andelskammer, naar Skrivelse herom ikke til Bestyrelsen, der siges om og paa hvilke Betingelser, det skal findes. Der siges af en Grundlov maatte have sigsindskrift og Garanti for at blive Andelskammer.

§ 4.

Den til Andelskabetes Formaal nødvendige Kapital tilvejebringes af Bestyrelsen ved et eller flere Aaer, for hvilke samtlige Andelskammer holder solidarisk een for alle og alle for een. Indbyrdes holder de i Forhold til de installerede Lampenheder og H.K., idet en H.K. regner lig 6 Lampen.

Det Beløb af Udgifterne ved Hæsinstallationerne opføres Bestyrelsen et bestemt Aar, som forrentes og afdrages i 10 Aar af hver Andelskammer i Forhold til det Beløb, hans Installationer har kostet. Dog skal hver enkelt Andelskammer betale indtætte til Bestyrelsen mindst 20% af Udgiften til hans Installationer.

Ogsaa for Installationer, som holder samtlige Andelskammer.

de af Tjeleringens fornyede Omkostninger.

Skatteingen for sidste Afledningsperiode beregnes paa Grundlag af Tjeleringens i den Tilværelse af tidligere Afledningsperioder findes ikke Plad.

§. 19.

Audelskaveme er forpligtede til at bruge al overholdt de Dages med Henregning til Afgiftsret af Alder i "Algemingsiden" som forudsat af Arvindsmanden.

§. 20.

I Tilfælde af at Audelskaveme overfor Skattebetaler indskrænktes den künftige Skatteforpligtning, som hjemles i Henhold til Skatteforpligtningens Kapitel 4, og forpligtes de til at betale skattebetaler Omkostninger, derunder Løffter og Incassation samt efter Regning.

Udledt vedlagt i Arvindsmands Tilværelse den 29/6 1921
 P. W. Nielsen
 P. W. Nielsen
 P. W. Nielsen

På en ekstraordinær generalforsamling den 09.08.1971 blev foreningens opløsning endelig vedtaget med 21 stemmer for og 5 imod. EFFLA overtog forsyningen pr. 01.10.1970.

En detaljeret beretning om Transformatorforeningen kan ses på Lokalhistorisk Arkiv i Brylle.

Elforsyningen i Render og Skræppenborg

Efter at Gundestrup havde fået elektricitet i 1924, blev der for alvor arbejdet på, at der også i Render kunne dannes en transformatorforening, hvilket der blev i 1925 under navnet Render Andelselektricitetsforsyning med Jørgen Kock på Pahlbjerg som formand og med 2 bestyrelsesmedlemmer. Strømmen blev hentet fra hovedledningen Odense-Nårup øst for Brylle. Der blev rejst pæle i skellet mellem Manngaards og Pahlbjerg marker, og der blev bygget transformator ved den gamle sti ned til Toestok. Derfra blev strømmen så ført i lavspændingsnettet ud til forbrugerne. Forbrugerne var beboerne i Render og på Render Mark, men knap dem alle. De sidste kom først med efter krigens udbrud i 1940. Fra Render Mark gik lavspændingsnettet ud til Brunsvig, som også fik strøm fra transformatoren i Render, ca. 10 - 12 stk., senere flere. De tilsluttede beboere fra Brunsvig

var ikke andelshavere. De købte strømmen af selskabet i Render.

Den 25.07.25 blev lyset tændt. Der har igennem årene været flere, der har varetaget formandsposten, men Johan Mortensen, Render Mark, har gjort det længst tid, godt 25 år.

Den 03.10.1972 blev Render Andelselektricitetsforsyning opløst, og elforsyningen overgik til EFFLA.

Den 29.05.1925 blev der dannet et selskab i den nordligste del af sognet, hvilket også fik strøm fra samme sted, som Render havde fået det. Højspændingsledninger blev ført i lige linie over alle marker ud til Store Skræppenborg, hvor der var bygget en transformator tæt ved gården, heraf navnet Skræppenborg Elektricitetselskab, som havde et meget stort område at forsyne. Det kneb nok for den ene transformator at forsyne det store område med strøm i vintermånederne. Der står således i selskabets love, § 19:«Andelshaverne er forpligtet til strengt at overholde de regler med hensyn til benyttelse af motorer i belysningstiden, som forskrevet af strømleverandøren.»

Skræppenborg transformatorforening ophørte den 29.04.1980 ved ekstraordinær generalforsamling og overgik til EFFLA.

Det var Rasmus Rasmussen »Ny Stærmosse«, der var den første formand. Laurits Christensen »Lille Tobo« virkede som sekretær og smedemester Peter Nielsen Thobo var med i bestyrelsen i en lang årrække.

Husmandsliv

Da gårdene i Brylle blev udflyttet sidst i 1700-tallet, blev der de fleste steder et husmandssted tilbage på gårdtomten. Dette er medvirkende til at der har været forholdsvis mange husmandsbrug her. Malermester Frede Schjerning har berettet om sine bedsteforældre Signe Kjeldgaard og Lars Nielsen, som havde et sådant husmandsbrug, nu Mads Hansensgade nr. 5:

Husmandsliv i Lindely

Bedstefar havde før min tid været husmand hos » gamle Søren« i Søndergård og lånt et spand heste der til at ordne sine 3 tønder land med. Redskaber havde han selv. I den tid jeg husker, fra 1920, var Laurits Nielsen i Hyldegård pløjemand for ham. Han havde en

karl, der også hed Laurits, hvorfor han kaldtes » lille Laurits«. Lille Laurits pløjede, harvede og tromlede jorden samt kørte gødning og ajle ud. De få roer der var, blev kørt i en roekule, der altid blev gravet bag murer Mogensens hus. Det skete tit, at vi under gravningen stødte på stenbroen fra den gamle Solevad Enggård. Kornet blev håndsået ligesom græsfrøet. Foruden rugen og roerne var der blandkorn og byg, sjældent havre. Der var 2 læg med græs, hvoraf en del blev slået til hø og stakket. Der blev kørt ind på en tohjulet håndtrukken harvevogn, både for hø og korns vedkommende. Roerne blev sået med en tohjulet (kollektiv) maskine med markør og drengeforspand. Roefrøet var hjemmeavlet, og radrensning foregik med skuffejern. Ved Sankt Hans-tid blev kornet

Skolebørn på vejen 1924.

Lindely Mads Hansensgade 1935.

(ikke rugen) eftersat for tidsler. De var ved den tid nemme at trække op med rod.

Om sommeren fik bedstefar leveret et læs tørv fra Store Appe.

Høsten

Høsten startede først i august, og rugen var den første der var moden. Bedstefar havde et lækkert mejetøj, let men spinkelt. Da han ikke selv havde vejr nok til det arbejde, måtte naboen hjælpe ham, med det resultat, at mejetøjet knækkede...

Jeg husker en gang Johannes Nielsen, Smederuplund, høstede bedstefars korn. Da måtte Anna og jeg løbe i trav for at følge med. Jeg rullede neg med kratten, og Anna lavede lås og bandt dem.

Vårkornet blev høstet lidt senere og sat i skokke med 20 neg i hver. Skokkene blev talt, jorden blev revet, og hvis vejret artede sig, varede det ikke længe, før vi kunne vælte

skokkene og køre kornet ind på trækvognen. Jeg husker, at der blev bredt sække under lolemme for at opsamle det korn, der evt. faldt af, når kornet skulle rækkes ind og sættes.

Langhalm

Noget af det første, der skulle tærskes, var rugen. Det var måske for at mus og rotter ikke skulle ødelægge de neg, der skulle laves langhalm, stråtag til bygning og sengehalm af. Strålag til (øl)brygning. Tærskningen foregik i loen, hvor der var højere til loftet end i de andre rum. Loftet bestod af en svær midterbjælke med granstænger af 8 - 10 cm tykkelse, lagt over i en afstand af ca. 20 cm, kaldet slyestænger, hvorfor lofrummet oppe over kaldtes slyen. »Hvad er du for en slyestork?«, sagde man undertiden spøgefuldt til et barn.

Rugnegene blev løst op og lagt i en række på gulvet og derefter tærsket igennem med

plejlen, vendt med et riveskaft og derefter bearbejdet med plejlen på den anden side. Halmen blev samlet i dukker og forsynet med bånd. Kærnerne blev skubbet til side, og en ny række rug lagt ud. Vi drenge lærte efterhånden at bruge plejl uden at ramme andre i hovedet, og vi lærte »Lovisen«, d.v.s. vi fik plejlen lagt om nakken. Når så skaft og slagl blev klemt sammen, kom melodien af sig selv.

Tærskedag hos bedstefar 1928

De 3 gamle husmands- og nabofamilier, Ane og Chr. Jørgensen, Karen og Niels Madsen samt mine bedsteforældre, havde før eller under 1. Verdenskrig, dannet et tærskelag og købt en lille hånddreven tærskemaskine til afløsning af plejlen. Dog blev den del af rugen, der skulle bruges til langhalm, stadig tærsket med plejl.

Tærskemaskinen bestod af en cylinder med jernpigge bygget ind i et lukket træstativ med en ligeledes pigbesat bro over. Cylinderen blev drevet af et stort kamhjul. På hver ende af maskinen sad et par transportbøjler, hvori bærestængerne sad. Maskinen blev båret fra sted til sted, og selv om der vel højst var 100 meter mellem de 3 huse, blev der »pustet« flere gange undervejs.

Dagen før der skulle tærskes, blev der »lavet til«, d.v.s. maskinen blev hentet, stillet an i loen, smurt og ilæggebordet hægtet på. Der blev kastet en »tur« ned fra slyen, og bedstefar snoede halmbånd til at binde den tærskede halm med.

Tærskningen begyndte først, når morgenarbejdet i stalden var endt, davren, der var øllebrød, snurrekartofler, flæsk og kaffe, var indtaget og mandskabet samlet. Så blev tærskværket bemanded. Niels tog fat ved det store kamhjul. Christian ved modsat side, og Karen, der var fast ilægger, løste båndene og skubbede kornet ind i maskinen, kun hånd-

fulde af gangen. Skete det, at en tot for meget gled med, blev ryggen ekstra krum på de to ved drevene. Bag maskinen stod en og tog halm fra. Det skete, at jeg fik betroet denne opgave med pålæg om at ryste halmen godt, at der ikke skulde være kærner imellem, når den blev kastet over halvdøren, ud til bedstefar, der bandt halmen i knipper. Hen imod middag var første hold korn gået igennem maskinen, det aftærskede korn blev sat hen i et hjørne af loen, og en ny tur kastet ned i loen. Imens havde bedstemor, der ikke deltog i tærskarbejdet, sørget for middagsmad til tærskeholdet. Jeg husker en gang, vi fik grød af eet fad, dog med hver sit glas saftvand.

Efter spisningen gik hver til sit for at tilse dyrene og få en middagssøvn. De 2-3 køer blev den gang malket 3 gange daglig. De 3-4 grise og hønsene skulle også fodres, før man begyndte på eftermiddagsturen. Hvor meget, der blev tærsket målt i tønder, har jeg ingen mening om, men halmen fyldte godt i det lille brolagte gårde, når tærskningen var forbi. Halmen blev rakt op på loftet over »den store stue« og det aftærskede korn kastet hen i et hjørne af loen, hvor det sad, til det skulle gennem rensemaskinen. Stenbroen blev rensed for halm, inden tærskedagen sluttede.

Det aftærskede korn skulle så renses. Til at betjene rensemaskinen behøvedes kun 2 mand, en til at trække håndsvinget og en til at fylde det rensede korn i skuffen. Avner og småfoder blev blæst ud af forenden, affaldskorn og ukrudtsfrø kom ud af en tud på siden, mens det rensede korn blev rystet ud af bagenden. Det blev målt i en skæppe og båret op i kornkisten.

Denne måde at tærske på, blev for bedstefars vedkommende slut, da Chr. Jørgensens søn Johannes overtog sin fars hus. Han fik lagt elkraft ind, og Niels Madsen gjorde det samme, mens bedstefar syntes, han var for gammel til at investere i den slags. Han antog derfor en »tærskemand«, nemlig pen-

sioneret vejmand Søren Hendriksen, der så svang plejlen igen i den gamle lo. Jeg husker Søren vejmand en gang »reparerede« rensesmaskinen. I stedet for det fritløbende håndtag drev han en hyldestok på håndsvinget. Det var ikke behageligt at holde på.

I loen stod en hånddreven kværn, men jeg husker ikke, den har været brugt. (den er senere sat i stand af den gamle møllebygger i Brændekilde.)

Fredegod Schjærning.

Brylle sogn i 1920'erne og 30'erne

I 1920'erne og 30'erne gik udviklingen nok på flere måder uden om Brylle, der var en ren landkommune, og hvor de fleste arbejdspladser fandtes inden for landbruget, der særlig i årene omkring 1930 mærkede de dårlige afsætningsmuligheder for landbrugsvarer med de deraf følgende lave priser.

Fhv. undervisningsminister Helge Larsen var søn af Kamilla og Johannes Larsen, som var bestyrerfolk på Brylle Mejeri i 1922-58.

I sine erindringer »Barndom og ungdom på et fynsk andelsmejeri i 1920'erne og 30'erne« fortæller han, at trods vanskelighederne for selve landbruget var tiden alligevel præget af en relativt stabil videreførelse af det grundlag og de rammer, der

var udformet før den 1. Verdenskrig, og over et bredt felt kan man tale om stadige fremskridt med hensyn til teknologisk niveau og kvalitet på de enkelte mejerier. Dette gjaldt også for Brylle Mejeris vedkommende. Dette var et gennemsnitsmejeri med 150 leverandører og en indvejning på godt 3 mill. kg mælk årligt. Alle landbrugere inden for kredsen, der dækkede det meste af Brylle Sogn, var andelshavere og leverede mælk. Desuden var der leverandører fra Stærmoseområdet i Brændekilde Sogn og gårdene Store Appe og Markskelslund i Tommerup.

De største leverandører havde omkring 30 køer og de mindste kun nogle få. Men meje-

Brylle skole 1926. Lærer J. Østergaard og fru Meta yderst til højre. Nr. 2 af drengene fra venstre i midterste række er Helge Larsen.

Før 1938.

Foran til venstre lidt af Jørgen Nielsen købmandsforretning, nederst til venstre boede smeden Thomas Pedersen.

Den gamle Hyldegaard, som gav plads for den nye brugs.

riet var alligevel sognets største økonomiske faktor. Der var 9 mælkeruter, ad hvilke mælken blev kørt til mejeriet, 4 fra den sydlige del og 5 fra den nordlige del af kredsen.

Mælkekørslen blev udliciteret for ét år ad gangen ved generalforsamlingen, der afholdtes i oktober måned. Det var landmænd fra mejerikredsen, der kørte mælken, men med mejeriets vogne, der var bygget specielt til mælketransport, og det var egnens håndværkere, karetmager og smede, der lavede vognene, forsynede dem med beslag og vedligeholdte dem. Med undtagelse af de sidste 10 år af mejeriets drift, blev mælken afhentet ved offentlig vej. Eksportsmør var i mange år den vigtigste produktionsgren. Det var drittelsmør, der dengang blev solgt til det engelske marked. Bødkeren i Brylle lavede dritlerne, og fragtmændene kørte dem til smørgrossereren i Odense.

I 1928 blev der bygget ostelager, og fra da af fik ostesalget stor økonomisk betydning for mejeriets driftsresultat.

Helge Larsen fortæller videre, at der til den daglige drift på mejeriet var 4-5 mejerister foruden bestyreren. De fleste af mejeristerne var i kost på mejeriet, hvor der var ansat 2 piger til hjælp i huset. Alt blev holdt i den fineste orden, og det var fine anerkendelser og præmier, der blev hentet hjem fra mejeriudstillingerne i Fyns Forsamlingshus i Odense.

For at opnå en god kvalitet af mælkeprodukterne var det nødvendigt, at det tekniske udstyr var tidssvarende og i orden. Det gjaldt centrifuge, smørkærne, ostekar, og hvad der ellers hørte til på et mejeri dengang.

Krisen i landbrugsproduktionen i 1930'erne førte med sig, at landmændene så sig om efter nye indtægtskilder. En ikke helt uvæsentlig indtægt fik man fra fjerkræholdet, især fra ægproduktionen. Der blev bygget mange hønsehuse, både grundmuret og af træ. Hønsenes arbejdsdag blev forlænget nogle timer i den mørke vintertid, hvor

De »små piger« fra Brunsvig gymnastikforening på »Frøbjerg Baunehøj« 1937. Lederen er Jenny Tastum.

Fra den første opvisning i det »nye forsamlingshus« 1937.

Øverst til venstre lederen Svend Rughave, yderst til højre foreningsformand mejeribestyrer Larsen, neden for ham hans datter Bodil, der ledede pigerne.

æggene var dyrest, ved, at der blev indlagt lys i hønsehusene.

Æggesalget foregik på flere måder: Købmænd og brugsforeninger indsamlede æg hver uge, og der var både private og andelssammenslutninger, der hentede æg på ejendommene. Kyllingeproduktionen blev industrialiseret. Der oprettedes rugerier, som særlig specialiserede sig i udrugning af kyllinger, men også udrugede ællinger og gæslinger. Som daggammelt blev det nyudrugede fjerkræ så sat til kunstige kyllingemødre, der blev opvarmet enten ved petroleum eller elektricitet, og som kunne samle mange kyllinger om sig. Alt dette gav grundlag for en større fjerkræproduktion end hidtil.

Det var først og fremmest husmandsforeninger, der tog denne produktion op. I hovedkredsene blev der nedsat udvalg, og der blev ansat konsulenter til at varetage denne opgave. Samme udvikling fandt sted på andre områder, f.eks. inden for bær- og frugtav, der i nogle årtier fremover fik en

ret stor udbredelse. Det samme gjaldt dyrkning af konserverafgrøder, her på egnen mest ærter, der blev håndplukket og gav en kærkommen ekstraintægt, ikke alene til dyrkerne, men også til plukkerne, som især var de lidt større skolebørn.

I 1936 blev forsamlingshuset bygget på Karl Jørgensens jord. Dette blev nu rammen om foreningslivet og afløste salen ved Brugsforeningen. Men det var stadig sådan, at nogle generalforsamlinger skiftevis blev holdt i Brylle og Brunsvig, f.eks. mejeri- og sygekasse-generalforsamlinger, og der var fortsat aktive gymnastikforeninger begge steder.

Også fra 30'erne kan der fortælles om nye skud på foreningslivet. Der blev således i Brylle dannet en forening, som fik navnet »Frem«, og som i det nye forsamlingshus i en årrække samlede stor tilslutning, ikke mindst til den årlige dilettantforestilling. Der blev også i disse år oprettet en national forening under »Det unge Grænseværn« for Brylle og Tommerup Sogn, hvor der skifte-

vis blev holdt møder i de 4 forsamlingshuse i Brylle, Tommerup, Tommerup Stationsby og Brunsvig, hvor flere kendte folk fra dengang talte, blandt andre lærer Peter Marcusen, der var »Det unge Grænseværn's« stifter, og seminarielærer Claus Eskildsen.

I 1938 blev vejen gennem Brylle optaget som amtsvej. Før den tid var det kun landevejen fra Odense til Assens og vejen fra Broholm - Kirke og til sogneskellet med Ubberud, der var amtsveje.

Det øvrige vejnet var kommunens, og det var stort i det 7 km. lange sogn, så det var kun det strengt nødvendige, som blev gjort ved vejene, og som et par stedlige vejmænd klarede.

Brylle gade blev ved optagelsen til amtsvej helt forandret, og det satte også sit præg

på byen. Det første stykke fra Brylle Bro og op til vejkrydset midt i byen var en næsten helt ny vej, der skar gennem markerne nord for den oprindelige vej, der nu hedder »Mads Hansensgade«, og som ikke mere skulle være gennemfartsvej.

Den nye gennemfartsvej var Dannesbovej og Ryttergade. Det sidste stykke fra vejkrydset og ud til sogneskellet med Tommerup blev gjort bredere, så vejen nu kom nærmere ind på husene, end det var tilfældet i forvejen, og da vejen tillige blev forbedret, har det bevirket, at farten igennem byen i dag er meget høj. I forbindelse med vejarbejdet blev der også bygget nogle nye huse, to ved Dannesbovej og to ved vejen efter Frankfri. Det ene af dem har siden 1944 været »Brylle Møbelforretning«.

Mejeriets 50 års jubilæum 11. juni 1937.

Foran står bestyrelsen fra venstre Thorvald Bruntse, Render. Peder Eriksen, Tobo. Jens Jensen, Render. Bagved Peder Jensen, Brylle mk. Christen Christensen (Vest) og Anton Jensen, Brylle.

På den første vogn fra venstre mejeribestyrer Larsen, mælkekusken T. Jacobsen og stående fragtmand Peder Pedersen.

Livet under den 2. verdenskrig

Det følgende er nedskrevet efter hukommelse, altså personlige erindringer.

I august måned 1937 kom der her til egnen nogle unge tyske jøder, der tilhørte den såkaldte »zionistbevægelse«, hvis formål var, at jøderne igen skulle bosætte sig i Palæstina, som var deres oprindelige land. Det var Hitlers forfølgelse af jøderne, som var begyndt nogle år før, der var grunden til, at de kom her til Danmark. De skulle arbejde ved landbruget og være her højst et par år, inden de skulle rejse til Palæstina. Der kom vist først en 15-20 stykker, som opholdt sig på de lidt større gårde. Senere kom de også ud på de mindre ejendomme. Kredsen her blev kaldt »Bellingekredsen«, og det var Rs. Borreby på Borreby Møllegård og Nielsen på Store Dannesbo, der havde været kontaktmænd og fået dem til egnen. Det blev i Brylle præstegård, i den østre fløj, at de fik deres samlingssted. Her mødtes de nogle gange om

En af de radioer den engelske presse kunne høres på under krigen.

ugen, så det blev ligesom her de hørte til. Den 9. april 1940 var en slem dag for dem, som den var for os alle. Deres fortvivelse var stor, og de var meget rådvilde med hensyn til, hvor de skulle være, så de kørte rundt til hinanden og ville ligesom skjule sig. Men efterhånden som der ingenting skete imod dem fra besættelsesmagtens side, faldt der ro over dem igen.

Da jødeforfølgelsen satte ind her i Danmark i efteråret 1943, var flere af dem rejst fra egnen, vistnok til Sjælland, hvorfra de senere kom til Sverige. Men der var stadig nogle tilbage her på egnen, og de undgik ikke alle Gestapo og det, der fulgte efter i de tyske koncentrationslejre. De, der kom tilbage igen i sommeren 1945, var meget mærkede af opholdet i Tyskland.

Historien om de unge tyske jøder, som kom hertil for at arbejde ved landbruget, hvad de ikke havde gjort før, og som nu var på vej til en ny fremtid i deres oprindelige land, fortalte os noget om, hvad der skete i vores store naboland mod syd. Det var, som en mand sagde »ét pust fra den store verden«, en verden som vi ikke kendte ret meget til dengang, men som vi desværre efterhånden fik en del at vide om, nemlig nazisternes regime i Tyskland.

Men det, som nok optog os mest, mens de tyske flyvemaskiner fløj tre og tre i formation fra syd mod nord fra tidlig morgen den 9. april og i dagene derefter, var, hvad der skete ved grænsen, hvor de danske soldater var med. En af dem, der var med her fra sognet, var Jens Christensen, Fredensborg, som blev såret i det ene ben. Så var der også uvisheden om, hvad der ville ske fremover, og uvisheden om, hvordan forholdene virkelig var, for

som redaktør S.P. Qvist skrev det i Fyns Tidendes leder den 10. april 1940:

»Under så vanskelige forhold som ingen sinde før i bladets historie, når Fyns Tidende i dag ud til sine læsere.«

Og disse vanskelige forhold for pressen fortsatte under hele krigen. For landbruget var forholdene sådan, at tilførslerne udefra af foderstoffer, kunstgødning m.m standsede, og der indførtes allerede det første år afleveringspligt på et vist kvantum korn fra hver landejendom over en vis størrelse til fastsatte priser for foderkorn og brødkorn. Rationeringerne på fødevarer, brændsel m.m virkede ikke så hårdt for landbrugere som for dem, der skulle indkøbe disse livsfornødenheder. En anden ting, som mærkedes allerede den første sommer og som varede ved så godt som hele tiden under besættelsen, var mangel på arbejde, til dels forårsaget af mangelen på råvarer. Nogle blev tilbudt arbejde i Tyskland og senere også

Jøde i Danmark under 2. verdenskrig. Tekst på billedets bagside: »Til en erindring fra Ruth og Fred«.

Alfred Kahn. Jøde i Danmark under 2. verdenskrig.

ved tyskernes anlægsarbejder, flyvepladser o.lign. herhjemme. For at modvirke dette, blev der af staten sat tilskudsarbejder i gang, f.eks. vejarbejder. Her i Brylle blev således Stærmosevejen forbedret og reguleret fra Broholm kirke og ud forbi Gamle Stærmose. Det var et stort arbejde, der omfattede anlæg af et helt nyt stykke vej igennem Broholm Skov og igennem tørvemoserne ved Tobo Smedegård. Ligeledes som tilskudsarbejde blev der anlagt en sportsplads på grænsen mellem Brylle og Gundestrup til brug for hele sognet.

Den blev indviet den 20. juni 1943 med gymnastikopvisning og håndboldkamp og med tale af sognerådsformand Laurits Christensen.

Men det var ikke til alle, der kunne skaffes arbejde på denne måde. Der var nogen, der måtte søge andre steder hen, bl.a. til brunkulslejerne i Jylland mellem Brande og

Brylle forskole 1940. Lærerinde Rigmor Andreassen.

Herning. Det var ikke nogen ufarlig arbejdsplads, og det kostede undertiden menneskeliv, når der skete skred i jordlagene. Søren Jørgensen fra Frankfri, der arbejdede derovre sammen med andre fra egnen, var en af dem, der mistede livet på denne måde.

Ved hovedvej 18 syd for Herning er der indrettet en mindeplads for de brunkulsarbejdere, der omkom i lejerne i de tre kommuner Rind, Arnborg og Brande.

Der er rejst en stor mindesten med følgende inskription:

»Arbejdets sønner, hvis lod blev en død
I kampen for det daglige brød.«

Desuden er der rejst en sten for hver af de omkomne med deres navne på.

I de to sidste krigsår var forholdene ikke så rolige mere. Der var folkestrejker i de større byer, og i Odense blev der efterhånden

foretaget mange sabotagehandlinger, som kastede skygger også i Brylle. Efter den 29. august 1943 var der undtagelsestilstand med forbud mod at færdes ude efter et bestemt klokkeslæt.

I eftersommeren 1944 var der indkvartering af tysk militær i nogle uger forskellige steder i Brylle. Det var sognefogeden, der gav besked herom, og der blev indkvarteret soldater i forsamlingshuset, i forskolen, i møbelhandlen, på Bryllegård og måske flere steder. Hvad formålet og meningen med indkvarteringen var, stod ikke rigtigt klart. Men det hele forløb i ro og orden og varede kun kort tid.

»Krigens tid« var en tid, hvor udviklingen ligesom gik i stå., og det var en tid, hvor der var megen forskel på folks indtjening og levevilkår. Men det var også en tid, hvor lokalsamfundet fungerede på en ganske fortrinlig måde. Det var sognerådet med

fordeling af rationeringsmærker på de nødvendige levnedsmidler, brændsel m.m, og det var sognefogederne der bl.a. stod for påbud om mørklægning og udstedelse af legitimationskort.

»Kirke og skole« arrangerede sammen med »Røde Kors« samariterkursus, som fandt sted i Brylle Skole, og som fru pastor Kock var initiativtager til. Et efterårsmøde i oktober 1943 i forsamlingshuset, hvor biskop Ølgaard fra Odense talte om det, der ikke stod i aviserne dengang.

Den 23.03.1943, blev der afholdt valg til folketinget idet det da var 4 år siden, der sidst havde været afholdt folketingsvalg.

Dette valg er blevet kaldt »Det Nationale valg«, det havde en stor valgdeltagelse, den

Laurits Christensen, »Lille Tobo«.
Sognerådsformand i 22 år.

hidtil højeste og var en sejr for demokratiet. I Brylle sogn blev valgresultatet således:

Socialdemokratiet	98 stemmer
Radikale Vestre	90 stemmer
Konservativt Folkeparti	37 stemmer
Venstre	319 stemmer
Retsforbundet	5 stemmer
Bondepartiet (L.S)	8 stemmer
Nationalsocialistisk parti	7 stemmer
Dansk Samling	1 stemme

I alt 565 stemmer.

Der havde ikke været afholdt sognerådvalg siden 1937, men den 5. maj 1943 blev der afholdt valg til sognerådet, hvilket gav følgende resultat:

Socialdemokratiet	50 stemmer
Radikale Venstre	116 stemmer
Venstre	309 stemmer

I alt 475 stemmer

Der var således 90 stemmer mere ved folketingsvalget end ved kommunalvalget det samme år.

Overflyvningerne

At der var krig, blev vi daglig mindet om ved de mange overflyvninger. Den 9. april og en lang tid derefter var det de tyske flyvemaskiner, der tre og tre fløj fra syd mod nord med Norge som mål, og som i ret lav højde passerede hen over os. Disse maskiner var for os at se meget driftssikre. Der var ingen nødlandinger, i hvert fald ikke her på egnen, og i det første år var der ikke nogen modstand fra de allierede's side, som vi mærkede noget til. Men efterhånden som angrebene på Tyskland tog til, blev der også luftkamp over Danmark. Den 11. december 1941 ved syvti-

Fra skolestuen i Stærmose skole ca. 1941. Lærer Hansen med det ældste hold.

den om aftenen kom en engelsk bombemaskine, der var skudt i brand, i meget lav højde hen over Rander og faldt ned lige før Sanderum kirke. Den brændende maskine lyste så stærkt op i den mørke aften, at omgivelserne i Rander sås mere klart end om dagen. Der er rejst en mindesten ved kirken for de to engelske piloter.

I efteråret 1943 foretog de allierede mange luftangreb mod de nordtyske havnebyer. Det var som regel i meget stor højde, de fløj herover, men de kunne kendes på lyden, og undertiden kunne man se glimtene fra bombingerne. På landet blev der ikke blæst luftalarm, som der blev det i byerne. Her var der heller ingen beskyttelsesrum, men der var mange, der havde en god kælder, som der kunne søges tilflugt i. Luftkampene tog meget til i de sidste krigsår.

Den 20. februar 1944 - det var fastelavns søndag - blev der under luftkamp ved middagstid skudt en amerikansk bombemaskine

ned ved Vibæk. To blev dræbt ved nedstyrtningen, de andre sprang ud med faldskærm og nåede alle nogenlunde helskindet jorden i og omkring Brylle. Der har været nogen uklarhed om, hvor stor besætningen i maskinen var, men Erik Jensen fra Bellinge har gjort et stort arbejde for at få det undersøgt og ligeledes flyvernes skæbne, efter de var frigjort fra faldskærmene. Efter hvad han oplyser, var der i alt 10 mand i bombeflyet, altså 8, der reddede sig ud. En skal være kommet ned ved Brylle Bro, Tudsebroen, en anden lidt længere mod øst på venstre side af Dannesbovej. Disse to skal sammen være flygtet mod Fangel. En gik ned i nærheden af Brylle mejeri. Han indvilligede i, at det blev meddelt politiet, hvor han var. Mejeriet, hvor der dagligt kom mange mennesker, var et dårligt skjulested. Han blev ret hurtigt afhentet af tyske soldater fra kasernen i Odense. Der var tre, der gik ned syd for Brylle ved Birkehavegård. De søgte ind i et redskabshus

lige over for Ryttergård. Her havde flere kontakt med dem. De kom senere til Hjelmerup og derfra over Odense Å, hvorved de nåede til et sted på Sydbyn. Her blev de anmeldt, efter at de havde overnattet på en gård.

De to sidste landede vest for Brylle, begge i Niels Tingbergs mark. Den ene havde vistnok beskadiget et ben, men ikke mere end at de begge hurtigt kom væk fra det sted, hvor de var gået ned. De fik midlertidigt ophold på Kohavegård, hvor de blev opvarmet med kaffe og fastelavnsboller, hvorefter de søgte mod Tommerup over markerne og senere ligesom de andre sydpå. Men det skal være gået dem ligesom de andre. I så fald var der ingen, der undgik at blive taget af tyskerne.

Når det gik således for de amerikanske flyvere, skyldtes det ikke, at den overvejende del af den danske befolkning ikke havde

sympati for dem. Man ville gerne have hjulpet dem, men mulighederne for at gøre det var næsten ikke til stede; for der var stor uvished om, hvordan de kunne hjælpes til videre flugt til Sverige. At melde til tyskerne, at der var gået amerikanske flyvere ned, var lettere og for enkelte nok også det, de helst ville.

På marken ved Vibæk, hvor maskinen faldt ned, er der rejst en mindesten for de to, der blev dræbt.

Erik Jensen har undersøgt, hvordan det gik de 8, der blev taget af tyskerne. De overlevede alle krigsfangenskabet, og en af dem har senere været her og set, hvor maskinen faldt ned.

Den 12. september 1944 om aftenen blev en tysk jagermaskine skudt i brand, vistnok i stor højde. Den kom hvinende hen over Brylle for at styrte ned lige før Højme. En blev dræbt, vistnok piloten. To gik ned i

Lærerinde Frk. Sørensen med det yngste hold. Frk. Sørensens søster var også på skolen. Bemærk de historiske billeder på væggene.

Odense 1 Februar 1946
R. Ege, Bædechef, Leder af Politiets Modstandstyrker.

Orvald Nielsen

Hr. Proprietør Jens Jensen, "Dennersminde", Rønder.

Takkeskrivelsen for at have en polibetjent boende.

De to banefolk, Hans Olesen og Viggo Holst fra Holmstrup, der blev dræbt i jan. 1945, blev kørt ned af toget, da der var stærk snefygning den nat. De blev altså ikke dræbt ved at en bombe sprang.

faldskærm ved Dyrup. Maskinen var, efter hvad Erik Jensen oplyser mærket JU 88. Det var en grim oplevelse.

Jernbanesabotage og krigens slutning

Søndag den 7. januar 1945 ved middagstid angreb engelske flyvemaskiner et godstog vest for Rander holdeplads. Toget blev beskudt og standsede. De to mand, der var med toget, søgte dækning bag et dige og kom ikke noget til. For beboerne langs banen var det en slem oplevelse. Heldigvis blev ingen ramt, men tage og vægge var flere steder slemme gennemhullet af kuglerne fra det kraftige skyts.

Denne vinter 1944-45 var den politiløse tid. Politiet var den 19. september 1944 taget af værnemagten og for en stor dels vedkommende ført til koncentrationslejrene i Tyskland. De, der undslap, måtte »gå under jorden«, som det hed dengang. Det vil sige, at de holdt sig skjult hos venner og

bekendte, og da der var flere af dem her på egnen, var det nok dem, der organiserede og udførte den ret omfattende jernbanesabotage omkring Holmstrup og Tommerup, som først rigtigt begyndte efter nytår.

I de første par måneder af 1945 var det de stedlige banefolk, der skulle gå vagt og undersøge, at der ingen bomber lå under baneskinneerne. Det var ved en sådan patruljering en aften sent i januar 1945, at to banearbejdere fra Holmstrup begge blev dræbt, da en bombe sprang.

Sabotagen var så omfattende, at værnemagten selv måtte overtage bevogtningen. Der blev da indkvarteret tyske soldater på et par gårde i banens nærhed og i Brunsvig forsamlingshus. Men dette standsede ikke sabotagen.

Det var også her i krigens allersidste fase, at det rygtedes, at Peder Cornelius Madsen, en søn fra Tobo Smedegård, var blevet dræbt af tyskerne. Han var politibetjent og var »gået under jorden«. Sammen med nogle flere fra politiet havde han fået ophold på

Og ellers gik livet sin gang på mange måder, som den havde gjort før krigen. Køerne kom på græs.

Kornet blev høstet med selvbinder, men bundet med papirgarn, og der blev tærsket i fælleskab på Vesterlaugsvej.

Askov Højskole ved Vejen, hvorfra de så udførte jernbanesabotage, og det var under en sådan aktion, at han og en kammerat blev dræbt.

Det var en tung tid for dem, hvis nærmeste levede under uviste forhold, enten herhjemme eller i de tyske koncentrationslejre. Men en glædesdag var det, da de svenske Røde Korsbiler i midten af april måned kom til Odense med befriede fanger fra disse lejre. Her fik flere lejlighed til at hilse på deres pårørende, inden de kørte videre til Sverige. Rasmine og Hans Christian Hansen fra Rønder var også derude og fik hilst på deres søn, Jens Peder Hansen, der var politibetjent og havde været i koncentrationslejr hele vinteren. Han havde været syg dernede og havde taget meget skade af opholdet der.

Og det var en stor glædesdag for os alle, da det i den engelske presse den 4. maj om aftenen blev bekendtgjort, at de tyske tropper i Holland, Nordvesttyskland og Danmark fra den 5. maj kl. 8 havde kapitulert til feltmarskal Montgomery. Glæden var stor og spontan. Mørklægningen, som man havde haft

under besættelsen, blev omgående fjernet, og mange steder blev der tændt lys i vinduerne i stedet for.

Dagen efter - den 5. maj om morgenen - blev flagene hejst overalt, kirkeklokkerne kimedede, og en mild forårsregn fik alt til at spire og grønnes. Om aftenen blev der kaldt sammen til møde i Brylle Forsamlingshus med det ene formål, at man ønskede at være sammen og synge og glæde sig.

Også tiden derefter forløb på en god og rolig måde. Der var intet retsopgør med nogen her i sognet, og eventuelle forskellige meninger under besættelsen satte ikke spor eller skel for eftertiden.

Der blev i 1947 afsløret en mindesten for politibetjent Peder Cornelius Madsen på Broholm kirkegård og samme efterår en »frihedssten« ved sportspladsen. Her talte Brylles tidligere sognepræst H. Magle, som på dette tidspunkt var sognepræst i Tønder, og som selv havde været i tysk fangenskab under krigen. Afsløringen af stenen blev foretaget af pastor Balslev i Brylle. Stenen er nu flyttet til vejen ved den nye sportsplads.

Efterkrigstiden

De første år efter krigen, hvor udviklingen på mange måder var gået i stå, levede vi stadig på restriktioner og med rationeringer af mange varer. Men alle længtes efter bedre tider og mod større produktion. Hvordan det så ud i Brylle Sogn omkring 1950, kan ses af en eksamensopgave, som cand.økon. Verner Kock, der var født i Render, men dengang studerede ved Århus Universitet, har udarbejdet. Han havde dengang for Institut for Samfundsforskning været med til at foretage en undersøgelse af befolkningens lytternvaner. Den blev foretaget tre steder i landet: i en købstad (Varde), i en stationsby på Sjælland

og i Brylle, som eksempel på en ren landkommune. Oplysningerne herfra er brugt til at belyse Brylle Sogns og befolkningens stilling og udvikling i de foregående årtier sammen med almindelig tilgængelig statistik.

Det fremgår heraf, at befolkningstallet toppede i 1860 med 1319 beboere og satte bundrekord i 1940 med 1012 indbyggere.

Årsagen hertil finder Verner Kock i, at Brylle ikke fik nogen station ved jernbanens anlæg gennem sognet i forrige århundrede, da det især var i stationsbyerne, at den befolkningsmæssige udvikling fandt sted. Det var her, håndværkere, mindre fabrikanter

Der var i mange år 5 smede i Brylle sogn. De er her fotograferet i 1958 (Carl Schjerning). Det er fra venstre: L. Tastum, Render. Rs. Skov, Render Mk. Peter Nielsen, Tobo. Thomas Pedersen, Brylle. Chr. Beck Poulsen, Brylle.

og industrivirksomheder, hvoraf nogle blev store, fandt deres naturlige arbejdsplads ikke langt fra station og ladespor.

Det mærkedes på kommunalt plan, at der var færre til at betale de stadigt voksende opgaver af økonomisk art, der trængte sig på, både dem, der var udsat fra før og under krigen og de mange nye, som kom til. Det bevirkede, at der i 1953 blev ansat en faguddannet kommunekasserer, Viggo Nielsen, der med en assistent til hjælp varetog kommunens daglige drift. Der blev købt et hus, Toftevej 17, som blev ombygget til kommunekontor, og hvor der også var sognerådsstue. Dette varede indtil kommunesammenlægningen med Tommerup og Vervinge 1966. Mange opgaver blev løst i den tid, og det må siges, at det var gode år for Brylle Sogn.

Asylet i Gundestrup, der altså ikke længe var sognerådets samlingssted, blev nu udelukkende brugt som alderdomshjem.

Forbedringerne af vejene fortsatte. Alle veje blev asfalterede. Men mærkeligt nok blev den første, der blev reguleret, Stærmosevej, aldrig gjort færdig. Der var tale om, at den skulle være amtsvej, hvad den aldrig er blevet. Men det stykke af vejen, der ligger i Brændekilde sogn, og den del på Render grund ud til viadukten er blevet forbedret, så godt det var muligt. Også viadukten blev forbedret og forhøjet i 1992 i forbindelse med elektrificeringen af togtrafikken. Men et helt nyt stykke vej og en ny viadukt, som der i en tid var megen tale om, er det aldrig blevet til. »Idyllen er blevet bevaret!« stod der i avisen i forbindelse med et billede derude fra.

Kommunekontorets åbningstider.

Den nye skole

I begyndelsen af 1950'erne måtte Brylle sogneråd tage stilling til de fremtidige skoleforhold i sognet, som nu i en lang årrække havde fungeret på samme måde i de to skoledistrikter med en hovedskole til de fire ældste årgange og en forskole til de tre yngste. Stærmosen fik forskole i 1921. Sognerådet var mest interesseret i at fortsætte med de vante forhold, altså med en skole i hver halvdel af sognet, hvilket gav børnene den korteste skolevej. Men de bestående skoler havde ikke lokaler, der kunne tilfredsstille de krav som loven stillede, f.eks. sløjdløkket og skolekøkken. Dette medførte, at Stærmosen Skole fik en tilbygning med nye særlokaler, som kunne indvies den 6. december 1955. De blev bygget efter tegninger af en arkitekt Schmidt, som senere fremlagde skitser vedrørende udbygning af Brylle Skole.

I 1954 havde lærer Hansen fået bevilliget afsked fra Stærmosen Skole, hvor han havde været ansat i 33 år. Som ny lærer blev Anders Nissen Andersen ansat.

I forskolen skete der omtrent samtidig et lærerskifte, idet fru Sørensen (ansat 1928) blev afløst af fru Else Johansen, der få år efter blev efterfulgt af fru Johanne Andreasen.

Derefter var det Brylle Skole, der skulle bygges om eller eventuelt bygges nyt. Den 6. marts 1956 fik sognerådet en forespørgsel fra skoledirektionen om, hvad der var sket i sagen vedrørende Brylle Skole. De følgende år blev der udarbejdet flere forslag, og et byggeudvalg blev nedsat.

Fra 1. juli 1957 fik lærer Østergaard bevilliget afsked fra Brylle Skole, hvor han havde været ansat siden 1. oktober 1923, da han dengang afløste Aage Jørgensen, der havde

været lærer fra 1919. Østergaards efterfølger blev Keld Myram, der var ansat i Brylle til 1960. Den 1. november samme år blev Folmer Lund Nielsen kaldet til førstelærer ved Brylle Skole.

Der var stadig ingen afklaring med hensyn til nybyggeri i Brylle skoledistrikt. Men først på året 1959 blev det ved et møde i præstegården (pastor Balslev var formand for skolekommissionen) foreslået, at man ansatte en lærer mere ved Brylle Skole og oprettede en timelærerstilling med 6 ugentlige timer ved Stærmosen Skole i anledning af lov af 7. juni 1958 om undervisning i fremmede sprog og matematik i 6. og 7. skoleår. Forslaget blev vedtaget af sognerådet den 5. februar 1959. Senere blev det besluttet at indrette et midlertidigt klasselokale i Brylle præstegård, og fra 1. september samme år blev Friedrich Erichsen kaldet til lærer ved Brylle Skole.

Efterhånden begyndte planerne for skolebyggeriet at tage form. Alle forslag om tilbygning til Rytterskolen blev forkastet, og efter at man havde afholdt forældremøder om udformningen af det fremtidige skolevæsen, vedtog sognerådet den 3. marts 1959, at Brylle Skole skulle flyttes ud til sportspladsen. Der blev indhentet tilbud fra entreprenør Vildrik Sørensen, Odense, på opførelse af en utraditionel skole. Det modtagne tilbud kunne godkendes af sognerådet, og det blev vedtaget at opføre den projekterede skole (centralskole) ved sportspladsen og at foretage den fornødne offentlige orientering om nedlæggelse af de eksisterende skoler. Beslutningen om nedlæggelse vakte nogen modstand i Stærmosen skoledistrikt, og 155 stemmeberettigede herfra anmodede om

Brylle skoles officielle indvielse den 13. august 1963.

afstemning med hensyn til nedlæggelsen. Denne afstemning fandt sted i Brunsvig forsamlingshus den 10. maj 1960 og fik til resultat, at 34 (15,7%) stemte ja til skolens opretholdelse, mens 9 stemte nej. Herefter var der intet til hinder for skolens nedlæggelse, da der i modsat fald krævedes 80 % ja-stemmer. Det nye forslag til skoleplanen blev i princippet godkendt af skoledirektionen.

Også undervisningsplanen måtte revideres. Fra skolerne forelå to forskellige forslag. Skolekommissionen valgte at lade 6. og 7. klasse fra Brylle Skole befordre til Stærmose Skole til nogle ugentlige timers undervisning, og samtidig blev der oprettet en ny stilling ved Brylle Skole med 24 ugentlige timer. Fra 15. august 1961 blev Voldborg Nielsen ansat som lærer.

Efter henstilling fra skoledirektionen vedtog sognerådet den 3. oktober 1961, at gøre planerne til skolebyggeriet klar til licitation, idet Brylle lå som nr. 6 med hensyn til igangsættningstilladelse. Den 2. januar 1962 fremkom der et nyt projekt til skolebyggeri fra firmaet Berg Bach & Egmose, et entreprenørfirma fra Ålborg, som især i Jylland havde bygget flere typeskoler. Et kontrakttilbud fra dette firma på opførelse af en centralskole lød på en samlet sum af 1.216.700,- kr. Den 27. april 1962 underskrev sognerådet kontrakten med Ålborgfirmaet.

Den 4. januar 1963 blev skolen afleveret, og fire dage senere blev den taget i brug. Den endelige indvielse fandt først sted den 13. august, samme år, ved det nye skoleårs begyndelse. Brylle havde fået en skole for ét skoledistrikt, som nu bestod af de oprindelige Brylle og Stærmose skoledistrikter, her dog med undtagelse af det helt nordlige, der fik tilhørsforhold til Tallerupskolen, dog først efter kommunesammenlægningen. Der havde under forberedelserne af de nye skoleforhold været forskellige meninger om sko-

lens placering. Der var nogle, der gerne havde set den opført i Brylle by. Men det var ret almindeligt, at »centralskolerne«, når de skulle erstatte flere hidtidige skoledistrikter, blev flyttet uden for kirkebyen. Således også her.

Eksamensskolen

Omtrent samtidig med at skoleforholdene indenfor kommunens eget område for de syv skolepligtige år fandt sin løsning, meldte spørgsmålet sig om adgang til realafdeling og gymnasium. I efteråret i 1956 blev der i sognerådet drøftet samarbejde med Tommerup Kommune om oprettelse af eksamensskole. Der kom forslag fra amtsskolekonsulent Land om skoleforbund mellem Brylle og Tommerup om en præliminærskole. En sådan ser de i Brylle helst bliver placeret i Knarreborg og vil søge støtte fra Verringe hertil. Dette bliver ikke gennemført, men den 06.01.1959, er der forhandlinger med Brændekilde-Bellinge og Verringe kommuner om overenskomst om realafdeling i Brændekilde-Bellinge »Rasmus Rask« skole, hvor Brylle tegner sig for fem pladser. Dette bliver vedtaget den. 05.02.1959. Samtidig meddeler Tommerup Kommune, at man vil garantere optagelse af 2 elever i eksamensskolen i Tommerup mod fuld betaling.

Den 07.04.1959 bliver der tegnet kontrakt med Brændekilde-Bellinge om realafdeling, som begynder 1961-62 og gældende til udgangen af skoleåret 1975-76. Men den 25.02.1966 bliver denne kontrakt ændret til ophævelse fra udgangen af skoleåret i 1970-71, da blev der overbygning på Tommerup og Tallerup skoler for 8., 9. og 10. skoleår. Nu kan der søges om optagelse til gymnasiet fra de to sidste klasser.

Kommunesammenlægningen

I første halvdel af 60'erne, hvor den kommunale aktivitet var i stærk udvikling, ikke mindst på det sociale område (bl.a. folkepen- sion fra 1956), og samfundet på mange områder var under forandring, kom spørgs- målet om større kommunale enheder. Det gjorde det også her i sognet midt i årtiet.

Udviklingen i Brylle var meget lig den i nabokommunen, Brændekilde-Bellinge, så der blev i sommeren 1965 forhandlet imel- lem de 2 sogneråd om en sammenlægning til en kommune fra 1. april 1966. Planen herom var ret langt fremme, men standsede på spørgsmålet om kommunesekretær, idet hver kommune ville have deres egen mand som sekretær.

Omtrent samtidig begyndte man at tale om en kommunesammenlægning af Tommerup og Verninge og her kunne Brylle også komme med. Der var både i sognerådet og blandt beboere nogen stemning for at køre alene 4 år til. Da ville en ny lov både på det kommunale område og på amtsplan (kommunalreform) foreligge og træde i kraft. Men imidlertid havde kommunesekretæren i Brylle, Viggo Nielsen, søgt og fået en ny stilling, så sidst på året i december måned 1965 måtte sognerå- det tage stilling til, hvad det ville fremover. På deres møde den 13. december godkendte et flertal i sognerådet betingelserne for en sammenlægning med Tommerup og Verninge den 1. april 1966. Denne beslutning vakte nogen modstand hos beboerne, men det var vedtaget af sognerådet, og blev i samme måned godkendt af amtsrådet.

Først i det nye år 1966 skulle kommune- sammenlægningen så foretages. Der blev holdt et orienterende møde i Tommerup for- samlingshus i første halvdel af februar for

alle 3 sogne. Der var fortsat kritiske røster fra nogle af de nye beboere i Brylle, men der var også forståelse for vedtagelsen. Der blev på mødet bl.a. af sognerådsformand Vagn Østerby, Tommerup, sagt, at den nye stor- kommune skulle hedde Tommerup, og at kommunekontoret skulle ombygges og fort- sat være administrationsbygning. Han oply- ste også, at der kun skulle være 13 kommunalbestyrelsesmedlemmer (det blev i 1974 forhøjet til 15), og de skulle vælges i hvert af de 3 sogne, og opstilles af de derværende politiske partiforeninger. Der blev holdt kom- munalrådsvalg den 8. marts 1966. Der fandt afstemningen sted både i Brylle og Brunsvig forsamlingshuse. Der blev valgt 3 her fra sog- net: én fra socialdemokratiet og 2 fra Venstre. Det var Chr. Fuchs, Brylle, Poul Fenger, Skræppenborg og Peter Jørgensen, Brylle. Sidstnævnte blev efter valget socialudvalgs- formand, en stilling han beklædte i 2 valg- perioder.

De sidste 7 sognerådsmedlemmer i Brylle var:

Peder Jørgensen, Birkehavegaard
Kaj Brændgaard, Solevad Enggaard
Rigmor Andreasen, Brylle forskole
Hilmer Madsen, Lille Appe
Gunner Nymann Andersen, Brylle
Anders Rasmussen, Render
Kristian Fuchs, Brylle

Samtidig den 31. marts fratrådte kommune- sekretær Viggo Nielsen og assistent Tove Nielsen deres stillinger.

Det vil her være på sin plads at se tilbage på de 66 år, hvor Brylle havde været en selv- stændig kommune og hvem der prægede den.

Den var hvad der blev kaldt »en venstre-kommune«. Venstre havde igennem alle årene flertal i sognerådet, hvad der var ret almindeligt i en ren landkommune dengang. Det Radikale Venstre var ligeledes repræsenteret hele perioden. Begge partier fik tidlig deres foreninger, hvorfra der blev opstillet kandidater til valg til sognerådet, og det var fra disse 2 partier sognerådsformanden blev valgt.

De første 21 år var der ikke mindre end 6, der beklædte posten som formand.

De 6 var:

Rasmus Chr. Hansen, Ærtebjerg

Lars Christensen, Brylle

Jørgen Clausen Kock, Render

Maltgører Lars Hansen, Stærmosø

Mejeribestyrer Søren Larsen

Lars Knudsen, Brylle Mark

De sidste 45 år var der 3 formænd:

Laurits Christensen, Lille Tobo, fra 1921-43

Jørgen Iver Rasmussen, Brylle, fra 1943-54

Peder Jørgensen, Birkehavegaard, Brylle, fra 1954-66

Medlem af Odense Amtsråd:

Anders Hansen, Lundehave, Brylle Mark, fra 1910-16

Derimod har det knebet mere for det konservative folkeparti, men 2 gange ved valgene i 1921 og 1929 har de fået én mand valgt i sognerådet, og det var begge gange Jørgen Broholm, Store Broholm.

For socialdemokratiet tog det også tid, før det slog igennem på kommunal plan. I valgperioden 1921-24 blev skræddermester P. Mørk valgt i sognerådet som socialdemokrat.

Den 26. februar 1933 blev Brylle Socialdemokratisk Forening stiftet. Der blev meldt 27 medlemmer ind.

Marinus Knudsen, Render mark, var den første formand og samme dag blev der

opstillet kandidater til det kommende sognerådvalg, men først i 1946 opnåede de at få en mand valgt: Johannes Rasmussen i Brylle. Sådan var det frem til kommunesammenlægningen i 1966.

Derefter har det været lettere for medlemmerne fra Brylle sogn af de to partier at gøre sig gældende ved kommunevalgene. Det konservative folkeparti har kun en liste for hele kommunen, på den er der valgt kommunalbestyrelsesmedlemmer til Brylle sogn flere gange.

Ligesådan for socialdemokratiet. I 1973 blev foreningen lagt sammen med Tommerup syd. Det har også givet positivt resultat ved valgene.

Venstre, der har opretholdt de 3 partiforeninger, har i Brylle haft et ret uændret valgresultat. Der er blevet valgt 2 mandater de allerfleste gange.

Efter kommunesammenlægningen og efter den nye skole i Brylle var taget i brug, blev de hidtidige offentlige bygninger overflødige og skulle anvendes til andre formål. Stærmosø skole blev således anvendt til kjole og kittelfabrikation i nogle år, hvorefter der blev skole igen, en friskole med en specialundervisning, «Stærmosø Lilleskole». I dag er hele skolen anvendt til beboelse af 3 familier.

I Brylle skole blev skolestuen brugt til bibliotek, medens en lærerfamilie i nogle år boede i lejligheden. Omkring 1980 blev hele skolebygningen anvendt til bibliotek, hvor også den nyoprettede lokalhistoriske forening fik plads. Senere blev skolens udbygning fra 1936, hvor der var bryggers og bilgarage m.m. ved frivillig arbejdskraft og med tilskud fra kommunen lavet om og anvendt til arkiv. Hele bygningen er således stadig kommunalt ejet.

Forskolen derimod blev solgt til lærerinde Rigmor Andreasen, som brugte den til beboelse.

Brunsvig forsamlingshus. Skole indtil 1900.

Det tidligere kommunekontor blev straks efter 1966 lavet om til børnehave, hvor den var til 1978, da der blev bygget en ny i nærheden af skolen.

Asylet i Gundestrup blev solgt i 1969 til Dansk Austro Serigrafi, da alderdomshjemmet i Vemmingsterne overflødiggjorde dette, ligesom et par huse kommunen ejede også blev solgt.

Brunsvig forsamlingshus blev af aktionærerne solgt i 1966. Her var der snedkerværksted nogle år, hvorefter det blev anvendt som maskinværksted. I 1978 brændte hele bygningen og et beboelseshus blev opført på grunden, Brunsegården nr. 28.

Sognefogedens historie

Gengivet efter »Slægten«, Forum for slægtshistorie

Betegnelsen sognefoged kan nogle steder føres tilbage til 1500-tallet. I Brylle er Mads Greve, i gård nr. 2, i krigen 1657 betegnet som sognefoged (Høgsholt optegnelser), men det er nok ikke helt den sognefogedbestilling, som vi har kendt, og som virkede i alle landsogne indtil institutionen blev afskaffet i princippet ved omlægningen af politikredsene i henhold til lov af 13.6.1973, men stadig er opretholdt på nogle mindre øer.

Sognefogedinstitutionen, som vi har kendt den, fremkom ved kongelig forordning af 11.11.1791 og må ses som et udtryk for, at landsbystyret efter udskiftningen (ophævelsen af landsbyens dyrkningsfællesskab), var gået i opløsning. Det var amtsmanden, der skulle udnævne en sognefoged for hvert landkirkesogn blandt dets beboere. I løbet af 1800-tallet blev store kirkesogne dog opdelt i flere sognefogeddistrikter eller -kredse. Her i Brylle sogn var der 2, det sydlige og det nordlige. Sognefogedens opgaver har været noget forskellige igennem de små to hundrede år, men fra 1791 har sognefogeden været den lokale politimyndighed på landet med herredsfogeden eller birkedommeren som tilsynsførende myndighed. Sognefogeden fik dog ret hurtigt også en række andre opgaver, der er nævnt i forordningen.

1. Væsentligst var opsynet med sognets veje. Det var fra 1793 til 1867. De sidste 25 år (1842-67) var dog sammen med sogneforstanderskabet.

2. Sognefogeden var tillige pantefoged og ofte samtidig lægdsmand. Her i sognet var han det fra 1919, og det havde han også været nogle gange før.

3. Ved lov af 18.5.1875 blev det bestemt,

at det tilsyn med tjenestefolk, der flyttede til eller fra kirkesognet, og som i henhold til »Danske Lov af 1683« var blevet udøvet af præsten (3-19-8), på landet skulle overgå til sognefogeden med virkning fra 1. juli 1875. Han skulle føre tyendeprotokoller (afløsningen af kirkebøgernes til og afgangslister). Tyendeprotokoller bortfaldt ved lov af 6. maj 1921 om medhjælp, men nogle steder vedblev sognefogederne at føre dem til indførelsen af de kommunale folkeregistre i 1924. Det gjorde de her i Brylle sogn.

4. Fra 1922 var sognefogeden den myndighed på landet, overfor hvilken man kunne indgå borgerligt ægteskab.

5. Fra sidst i 30'erne og frem til 1969, uddelte sognefogeden hundetegn til alle hundeejere. Et lille blikskilt med et registreret nummer, der skulle fastgøres på hundens halsrem.

Ved institutionens ophævelse i 1973 var tiden vel nok på de fleste områder løbet fra dens betydning. Men det kunne også føles som et savn, at der ikke var en sognefoged mere, for det gav en vis tryghed i lokalsamfundet at have en myndighed på nært hold. Det gjorde det også at have en lægdsmand hos hvem alle karle i deres 17. år skulle indtegnes i lægdsrullen, og hvem det påhvilede, at de indtegnede mødte på sessionen, hvor lægdsmanden var med dem.

Sognefogeder siden århundredeskiftet

Det sydlige distrikt.

Hans Hansen Ejlersen i Toftegaard

31.08.1861-1906

Han blev Dannebrogsmænd

01.09.1886-05.04.1914

Hans Ejlersen, Brylle Toftegaard

05.04.1906-ca. 1919

Laurits Christoffersen, Birkehøvegaard

1919-1938

Johannes V. Jensen, Søndergaard

1939-1962

Olaf (Ole) Jensen, Søndergaard

1962-1973

Det nordlige distrikt

Anders Hansen i Rønder, Vennersminde

1885-1900

Jørgen Clausen Kock, Pahlbjerg

1901-1935

Lægdsmand, Brylle sogn

1919-1935

Udnævnt Dannebrogsmænd 1929

Jens A. Jensen, Vennersminde

1935-1960

Peder Jensen, Vennersminde

1960-1973

Jens Jensen og Peder Jensen var også lægds-
mænd.

Stemmingsbillede med Frankfri Mølle fra ca. 1940.

Brande i Brylle sogn

Der har igennem årene været flere ildebrande. Det er altid uhyggeligt med en brand. Men når der er bygget nyt, enten man så har bygget på det oprindelige sted, eller bygningerne er flyttet hen på en bedre beliggende plads, kommer uhyggen lidt på afstand. I sommeren 1935 brændte Højgård i Brylle, og sammen med den brændte et hus på den modsatte side af vejen, nu Ryttergade 19. Det var over midnat, da ilden opstod, men branden blev hurtigt opdaget af forbipasserende, der slog alarm til beboerne.

En søndag formiddag ca. ét år efter brændte den gamle Ryttergård, der var beliggende mellem Rytterskolen og Hagebjerggård. Sammen med den brændte en udbygning til skolen. Foruden af Falck blev

der også udført et stort redningsarbejde af naboer og tililende, så at både skolen og Hagebjerggård blev reddet. Der var således ild i skolens stråtag flere gange; men ilden blev straks slukket.

I forsommeren 1944 brændte to huse i Mads Hansensgade (nr. 14 og 16) og udlængerne til den gamle Plouggård på den modsatte side af vejen. Når et ligeledes stråttækket hus på samme side ikke brændte, skyldtes det ligesom ved de to andre brande, en hurtig indsats af de tilstedeværende og redningskorpset.

Den allermest uhyggelige brand fandt sted, da Mads Hansensgade nr. 19 brændte. Huset var beboet af Johannes Mogensen, en ældre ungarl. Johannes Mogensen brændte

Rosengaarden i Gundestrup, genopbygget i 1934 efter brand.

Forhåbentlig den sidste ildebrand i Brylle i dette århundrede. Grevegården brændte i oktober 1999.

sammen med sit hus, og det er eneste gang i mands minde, at der er indebrændt mennesker her i sognet.

En lørdag formiddag i april måned 1948, hvor der var en meget stærk østlig blæst, løb bremseklodserne på vindmøllen i Frankfri varme og tændte ild. Ilden bredte sig stærkt. Foruden møllen med den sammenbyggede gård brændte længere mod vest en landbrugsejendom, nu Birkevej 59. Længere oppe ad vejen mod Brylle brændte nr. 50. Møllen og disse 3 landbrug nedbrændte alle til grunden, og der blev reddet meget lidt, af den sidste gård overhovedet intet, idet både dyr og indbo brændte. Den næste gård (Birkevej nr. 40) var stærkt truet. Men der blev lagt skum på de stråtede ladebygninger, og det reddede dem. Det var resterne af de tjærede tagplader fra møllen, som spredte ilden.

I et voldsomt tordenvejr søndag aften den 24. september 1961 nedbrændte Stenbrogård. Kun lidt af indboet blev reddet.

I meget streng frost nytårsnat 1969-70 nedbrændte den gamle Kildegård, nu »Lykkenslund«, Hellevad 28. Gårdens 34 malkekøer blev reddet og fik husly på Store Danesbo. Alt indbo, maskinerne, ungkreaturerne og en hest indebrændte.

Der er i årenes løb brændt adskillige gårde og huse, forskellige steder i Brylle Sogn. Foruden de nævnte brændte også Balkebjerg i 1931, Bækholm i 1953, Tokebjerg i 1971, alle på Render Mark. Ved Stærmosse og Nørremarksvej har der været flere brande og også andre steder. En mørk oktoberaften i 1944 i den politiløse og mørklagte tid under krigen, brændte udlængerne til Palsbjerg i Render. Ilden opstod i en kornlade med utærsket korn og bredte sig til de øvrige byg-

ninger. Årsagen til at ilden opstod er aldrig blevet opklaret. Det kunne måske have været det utærskede korn, der var årsag.

Det har altid været en betryggelse, når man kendte brandårsagen, og der blev altid foretaget afhøringer og undersøgelser.

Årsagerne har været meget forskellige. Foruden de tidligere nævnte, har også utætte skorstene kunnet være årsag til brand. Men ildspåsættelse har aldrig været påvist.

Når der havde været ildebrand, har det altid været en pligt at hjælpe til med at redde, hvad reddes kunne, og ligeledes har det været en pligt at skaffe husvilde et sted at bo. Sådant har det også været i Brylle Sogn. Selve slukningsarbejdet er meget mere effektivt nu end tidligere. Da havde hver by sin egen sprøjte, en trætønde, hvortil der skulle bæres vand. Sprøjten opbevarede i et »sprøjtehus«. Her i Brylle var det ved transformatoren. I 1920'erne lavede kommunen overenskomst med Falcks Redningskorps, som så skulle tilkaldes ved brand. Der var her i sognet to brandkredse, den sydlige og den nord-

lige, med hver sin brandfoged, der hver havde en assistent. Under krigen blev der valgt 6 yngre mænd i hver kreds i begyndelsen lønnet med 2 kr. pr. time + præmie til de 2 første, der kom. Rundt i sognet var der flere branddamme, og der blev holdt brandøvelse ved en af disse en gang om året. Der er stadig i kommunen en lignende ordning, men på nogle andre vilkår.

Når Falck var kørt, blev der også tidligere holdt brandvagt for at hindre, at ilden skulle genopstå. Dette arbejde var ulønnet, men en pligt, der påhvilede beboerne inden for området. Nogle dage efter branden skulle brandpladsen ryddes. Det var også inden for lavet, man påtog sig dette. Gårdene mødte op med hest og vogn og mandskabet med skovl og greb. Nu bliver dette arbejde udført gennem brandforsikringsselskaberne, og det foregår med traktor, påmonteret grab og frontredskaber.

Den sidste gang, der blev ryddet brandplads i Render lav, var efter branden på Bækholm i 1953.

Virksomheder i Brylle

Købmandsforretninger

Ved Stærmoselvejen på Render Mark, var der i mange år 2 købmandsforretninger. Den ene lå ude ved skellet til Brændekilde sogn ved vejen, der gik op til hvor Skræppenborg mølle lå og videre ud. Der havde været drevet forretning igennem mange år. Først i en ældre landejendom. Men fra omkring århundredskiftet blev det drevet i et dengang nyopført hus af Karen og Hans Peter Hansen indtil sidst i 1920'erne. De næste fyrretyve år var det bl.a. købmændene Petersen og Mortensen.

Mary og Henry Hansen var de sidste der drev købmandshandel.

Den anden købmandsforretning lå nærmere ved Render by og tæt ved banen. Det var

familien Gillesberg der boede der og havde forretningen indtil 1949, da Johannes Gillesberg døde. Nogle år efter blev forretningen nedlagt.

Aksel Jørgensens købmandsforretning i Frankfri blev ført videre af svigersønnen Victor Dalgaard og herefter af datteren, Gertha Dalgaard. Efter hende blev købmandsforretningen nedlagt.

I Brylle var der 2 købmænd. Jørgen Nielsen (tidligere piskemager og husmand) det er nu Ryttersgade nr. 2 og Jens Nielsen, nu Kirkestræde nr. 3. Jens Nielsen kom hertil fra Jylland, Agri, på Mols. Da han altid blev kaldt købmand Agri, tog han navneforandring i 1905 hertil. I hans butik var der som

Købmand Agri i døren til sin butik, hvor lånebogsamlingen var til 1955.

Brylle mejeri omkring 1960.

Amtsvejen gennem Brylle by, som den ser ud nu. Bemærk Grundlovsegen, som blev plantet i 1915.

Fra KFK i Frankfri.

Såsedafdeling ved KFK i Frankfri.

tidligere nævnt udlån af bøger fra Brylle sogns lånebogsamling. Jørgen Nielsen havde foruden købmandsforretningen også sit husmandsbrug med et par køer og hvad dertil hørte. Disse 2 købmænd overleves hver af en datter, Käte Agri og Anna Nielsen, som begge drev forretningerne videre i en årrække.

Käte Agri og Anna Nielsen var lige gamle. De var begge født den 1. September 1879.

På Dannesbovej nr. 2, som i dag er nærbutik med lang åbningstid, har der været købmandsbutik siden 1926. Det var en mand, der hed Davidsen, som startede den. Han blev efterfulgt af Breddam, som var i Brylle i knap 30 år, og som solgte til Jørgensen, der efter nogle år blev efterfulgt af Karl Schmidt. Schmidt var der i 20 år, indtil han solgte den til Jane og Dan Andersen.

I 1977 blev der bygget en ny brugsforening på den plads, hvor den gamle »Hyldegaard« havde været.

Det var til afløsning af brugsen på Toftevej. Butikken og lagerpladsen er siden blevet udvidet. Den sidste udvidelse er foretaget i 1999. Den kaldes nu »Dagli' Brugsen« og er en selvbetjeningsbutik og et godt sted at handle.

Da den blev bygget, var det Karl Hauggaard der var uddeler, og Knud Petersen der var formand.

På Dannesbovej nr. 3 startede familien Andersen den 1. november 1938 en købmandsforretning og et brødudsalg, som de havde til den 1. september 1944, da de afstod begge dele. Forretningen blev drevet i mange år af forskellige ejere. Den længste tid af Bernhard Sand.

Tove og Leo Andersen flyttede den 1. september 1944 op på Ryttergade nr. 1, hvor de begyndte på møbelforretningen. Den har været udvidet flere gange, og har haft et stort udbud og en stor kundekreds.

Før Tove og Leo flyttede ind på Ryttergade nr. 1, var der frisørsalon. Det var Kaja

og Svend Mortensen der havde den. Den var både for damer og herrer. Det var det også på Ryttergade nr. 9, hvor de fortsatte. I dag er der 3 saloner i byen.

Fuglebakken nr. 1 blev bygget som forretningsejendom og startede som frisørsalon en kort tid, hvorefter der blev trikotagehandel, da Magdalene og Nicolaj Hansen købte huset.

På Dannesbovej nr. 12 oprettede Herman Holst slagterforretning for ca. 30 år siden.

Kløvermarksvej nr. 1 blev også bygget som forretningsejendom, nu er det Brylle El, der har til huse der.

Brugsforeningen

Brylle brugs blev som nævnt startet i 1893 i et hus på Toftevej (nu nr. 6). Her var den indtil 1973, da en ny blev bygget på den plads, hvor Hyldegaarden havde ligget. Den gamle brugs var en blandet landhandel, hvor der også handledes med grovvarer og brændsel m.m. Der kørtes varetur hver uge til hele kundekredsen, der spredte sig over det meste af sognet. Den nye brugs er en selvbetjeningsbrugs og hedder »Dagli' Brugsen«. Butikken og lagerplads er blevet udvidet et par gange. Den sidste udvidelse har fundet sted i 1999.

Det var Karl Hauggaard, der var uddeler, og Knud Petersen der var formand, da den blev bygget. Der er også opført et OK benzinanlæg i tilknytning til brugsen.

Frankfri mølle - KFK Frankfri

Frankfri mølle hørte sammen med en gård på 22 td. land og en købmandsforretning med 2 lejligheder. Den var under 1. verdenskrig ejet af Niels H. Andersen. Han ønskede at sælge det samlet, men møllen var forpagtet ud til anden side. Den 1. oktober 1919 blev det hele solgt til Aksel Jørgensen fra Langeland. Dennes svoger Arnold Petersen, der ligele-

Brylle brugsforening 1970. Her var P. Fink uddeler fra 1931 til 1963.

des var fra Langeland, forpagtede nu møllen, og drev derfra handel med foderstoffer, kunstgødning m.m.

I 1934 byggede Arnold Petersen på den anden side af vejen, nu Birkevej, beboelse og 2 garager.

Efter branden i 1948 blev møllen skilt fra landbruget og købmandsforretning. Arnold Petersen byggede nu ved siden af beboelsen et stort og velindrettet pakhús, hvor elektrisk kraft blev indlagt, så nu var der ingen brug for vindkraft mere.

Den 15. juli 1960 solgte Arnold Petersen Frankfri mølle og beboelsen til korn og foderstof kompaniet KFK, men fortsatte sin forretning til 1. december 1961. Han blev da afløst af en ung mand fra Århus, John Thomsen, der var der i 5 år. Han blev efterfulgt af

Leth Andersen, derefter Svend Hansen, som var der indtil 1989. Nu drives Frankfri mølle af A/S Korn og Foderstofkompaniet i Odense, hvor der er en leder, der tager sig af afdelingen i Frankfri.

I 1966 købte A/S Korn og Foderstofkompaniet i Århus 1 ha af Arnold Petersen i Frankfri og 1 igen i 1968. Der blev opført et moderne sædekornsrenseri på grunden - KFK's eneste på Fyn. Det modtog den første høst i 1968 og den sidste i 1997, da det blev nedlagt og flyttet til Århus, 30 høstår i alt. Det var håndtrakteret altsammen. De første år kom kornet i sække, senere blev det leveret løst med lastbiler.

Børge Frandsen har igennem alle årene været leder af renseriet. Der var beskæftiget 7-8 medarbejdere.

Borgstrøms Cementvarefabrik

I 1949 flyttede Borgstrøm sin cementvarefabrik på Nørrebro i Odense til Frankfri, hvor der var bedre pladsforhold. De første 15 år var det kun cementrør, der blev støbt men fra 1964 blev der også lavet elementer. Fabrikken kørte i over 30 år. Der var beskæftiget ca. 25 - 30 mand, da det gik allerbedst.

Nu er det bl.a. »Frankfri Selvbyg« der er på pladsen.

Vandværker

Brylle by fik sit første vandværk i 1934. Det blev bygget ved vejen til Render og forsynede byen i mange år, også efter at forbru-

get var blevet større. Omkring 1970 kom der nye regler for vandforsyningen, der betød, at alle skulle have adgang til vandværksvand. Der blev i 1973 lagt vand ud fra Brylle vandværk til Render, Gundestrup, Brunsvig og ud til banen. Samme år blev Stærmose vandværk bygget. Det forsynede foruden Stærmose også Nørremarken og Brændekildevæde. Der er i dag 125 beboer, der får vand indenfor et stort område i et kuperet landskab.

I 1975 blev der bygget et nyt og større vandværk i Brylle og ad både Vesterlaugsvej og Birkevej er der vandledning, som ved Frankfri bliver koblet sammen med en ledning fra Verringe vandværk.

Den store forandring

Igennem hele 1900-tallet har både landbruget og den øvrige del af samfundet gennemgået en stor forandring. Her vil vi se på landbrugets forandring i det sidste halve århundrede, som vi har kendt det. Ved 2. Verdenskrigs afslutning, havde Danmark de fleste heste, der nogensinde havde været her i landet, over 600.000 stk., den overvejende del landbrugsheste.

Før krigen var der i Brylle sogn kun nogle ganske få traktorer, men fra 1948-49 og fremover blev der stor import af traktorer

både fra Amerika og fra flere europæiske lande. De afløste hestene som trækraft, som så blev solgt til slagting til Sydeuropa eller som avls og brugsdyr til Polen og andre øst-europæiske lande. Men samtidig med at traktorerne fik udbredelse både hos den enkelte landmand og ved oprettelse af maskinstationer, så blev folkeholdet på landet indskrænket mere og mere. Op igennem 60'erne blev det en sjældenhed med fremmed folkehold såvel i huset som i bedriften, noget som ellers tidligere havde været en selvfølge og

Ved mejeriets 75 års jubilæum.

Fra ventre mejeristerne: Arne Jørgensen og Arne Rasmussen derefter medlemmer af bestyrelsen: Villy Jørgensen, Svend Pedersen, Peder Jensen og Peder Drud.

Bagved Arne Østerby, Svend Christiansen og fra højre Johannes Nielsen, samt revisorne Anthon Hansen og Jens Jensen, St. Appé. Flankerer bestyrerparret Magdalene og Nicolaj Hansen.

som havde sat sit præg på livet i landsby-samfundet. Det var især unge piger og karle, der før var en naturlig del i landbruget, men også gifte familier, husmænd, fodermestre, m.m., var der på de større gårde i sognet.

Andelsmejeriet i Brylle, som Helge Larsen har beskrevet, hvordan det så ud i 1930'erne, fortsatte i store træk uændret de næste mange år.

I 1958 blev Johannes Larsen afløst efter 36 år som mejeribestyrer af Nicolaj Hansen. I 1962 kunne mejeriet fejre 75 års jubilæum. På det tidspunkt var der foretaget restaurering af bygningen og forbedring af inventaret. Indtil da var mejerikredsen holdt intakt og økonomien i orden, men nogle år efter fik 25 af leverandørerne til Brylle andelsmejeri kørerne dyrlægekontrolleret, og mælken blev solgt som konsummælk til Odense.

I 1968 blev mejerikredsen opløst. De tilbageblivende leverandører kom enten til Fuglevig mejeri ved Vissenbjerg eller Fuglekilde mejeri ved Vemming.

Der blev nu solgt ud af inventaret fra mejeriet. Bygningerne blev solgt til en snedkervirksomhed, der gik i nogle år. Derefter blev der handlet noget med det gamle mejeri, som mere og mere forfaldt. I 1990 blev skorstenen væltet sammen med de øvrige bygninger og fjernet. Så var der kun en tom grund tilbage af det, der engang var »sognets vigtigste økonomiske faktor«, som Helge Larsen kaldte det i sine erindringer.

De mælkeproducenter der endnu er tilbage i Brylle sogn, får mælken hentet i store tankbiler af M.D. Foods; det som oprindeligt hed »Mejeriselskab Danmark«.

Høsten er nok den årstid, hvor forandringen er stor. I de første 5 - 6 årtier af 1900-tallet, var det høstmaskiner, aflæggere og selvbindere, der blev brugt på så godt som alle landbrug, med efterfølgende hjemkørsel af kornet i neg til opbevaring om vinteren, hvor det blev tærsket på en selvrensende tærskemaskine.

Kornet blev opbevaret til opfodring på ejendommen, oftest på loftet af stuehuset. I dag bliver alt korn mejetærsket og for en stor dels vedkommende kørt til korn- og foderstofhandleren enten til salg eller til bytte med færdiglavede foderblandinger. Her fra sognet kommer meget af det høstede korn til K.F.K i Frankfri.

Da Danmark i 1972 kom med i fællesmarkedet, blev den udvikling vi var inde i yderligere forstærket. Antallet af selvstændige landbrug blev reduceret. Mange er blevet lagt sammen, enten ved køb eller ved forpagtning, så der er blevet muligheder for større besætninger af køer og især svin og enkelte steder kyllingeproduktion.

I den sydlige del af sognet bliver mange af de mindre ejendomme drevet som gartnerier, og flere steder er der plantet gran til juletræer. Iøjnefaldende er de arealer, der ligger hen til brak iflg. bestemmelserne i EU.

I de første årtier efter besættelsen markerede den nye teknik sig også i hjemmene og i bedrifterne ude på landet. Et af områderne var opbevaring af fødemidler, slagterivarer, bær og frugt. Der var opfundet nogle store Frigidaire-motorer, der kunne nedsætte temperaturen, og med dem skød det ene andelsfryseri op efter det andet i landsbysognene. Her i Brylle var der ikke mindre end 4 andelsfryserier (Stærmosø, Brunsvig, Frankfri og Brylle). De blev efter nogle år afløst af mindre private fryserier i ethvert hjem. Men helt udkonkurrerede er de ikke, da der stadig er 2 tilbage her af de oprindelige 4.

Ligeledes vaskemaskinerne startede deres karriere med, at flere slog sig sammen om en eller nogle havde én til udlejning, men dette forekommer ikke mere. Nu er vaskemaskinen hver mands eje.

Ligeledes støvsugere. De findes nu også i ethvert hjem.

Telefonen var der langt fra alle steder tidligere. Der blev så ringet fra købmanden

eller hos hvem, den nærmeste telefon var. På Brylle Vesterlaug blev der i 1917 dannet en telefonforening af 12 naboer. Telefonen stod hos Lars Larsen, som havde den gratis for at have ulejligheden med, at folk kom og ringede. Foreningen opløstes først i 1962, da de alle havde fået telefon selv.

Nybyggeriet i Brylle

Parcelhusbyggeriet, som er hovedårsag til befolkningsforøgelsen i Brylle de sidste fire årtier, begyndte med, at der blev bygget nogle enkelte huse ved de bestående veje. Nok flest ved vejen efter Frankfri, nu Birkevej.

Da efterspørgslen efter byggegrunde i årene omkring 1960 var stor, gav det ejeren af jord langs denne vej, Anker Christensen, ideen til at foretage en mere planlagt udstykning.

Han skulle anlægge nye veje på det påtænkte areal vest for vejen. Når vejene var anlagt, overtog kommunen dem, og så var jorden udstykningsmoden. De første var Lærkevænget og Vibevangenget, og ret hurtigt kom Fuglebakken med Fasanvej og Fasanvangenget til. Det var en lokal entreprenør Harry Becksgaard, der byggede mange af husene.

Det varede ikke længe, inden kommunen også udstykkede jord til byggegrunde. Den købte Plouggaards jord og Hyldegaard m.m. Kildemaen blev købt til grønt område, og der blev bygget rensningsanlæg øst for Brylle ned mod Borreby Møllebæk. Et større byggeselskab kom også ind i billedet og udstykkede det helt østlige, en del af Kildemaen og Ternevej.

Byggeriet i Brylle må vel ses som en fortsættelse af det parcelbyggeri, der var sket sydvest for Odense i stort omfang,

3L 1989. Det første der blev bygget på industrigrunden i Brylle.

særlig i og omkring Bellinge. Man kunne dengang se annoncer i søndagsavisen om grunde til udstykning i Brylle »kun få km fra Bellinge« og vistnok til en konkurrencedygtig pris.

Omtrent samtidig med parcelhusbyggeriet blev der oprettet 2 mekanikværksteder. Poul Pedersen startede Vedol på Ryttergade, hvor han specialiserede sig i autoopretning. Han måtte dog efter nogle år holde op pga. sygdom. Flere forskellige ejere har siden da drevet stedet, og der er stadig den dag i dag autoværksted.

På hjørnet af Dannesbovej og Vibækvej byggede Emil Larsen fra Elmelund beboelse og værksted, hvor han reparerede traktorer og biler. Han blev efter nogle år syg og det

hele blev solgt til Poul Marxen. Han har nu været i Brylle i ca. 30 år og har et velfungerende autoværksted, »Statoil« - Brylle.

Tommerup kommune købte af Ole Jensen, Plougmarken, som ligger til højre for Vibækvej, »Kattegyden«, med det formål, at den skulle udstykkes til industrigrunde.

Det første der blev bygget var A/S 3L. Ludvigsen. En virksomhed der fremstiller alle former for selvklæbende lommer, konvolutter, kontorartikler m.m. Det var 3 brødre fra Nårup, der havde begyndt denne produktion i laden på deres fars gård. De påbegyndte byggeriet her i Brylle i 1989 og var færdige i november samme år. Virksomhedsarealet var da på 5000 m², hvoraf de 750 m² var administration.

Brylle skole lærerstab 1985.

Øverste række: Mogens Lourenzen, Rasmus Laursen, Bent Jørgensen, Ellen Karlsen, Ulrik Ørtvig, Bjarne Sørensen. Mellemste række: Ulla Vinter, Bodil Kirkegaard Nielsen (sekretær), Bodil Nielsen, Hanne Nyrup Madsen, Kurt Laurssen, Johanne Andreasen, Folmer L. Nielsen.

Siddende: Susanne Ravn, Rigmor Andreasen, Lis Havelund Rasmussen, Lilly Fischer, Ulla Ørtvig, Voldborg L. Nielsen I 1988 afløste Lars Drud Folmer L. Nielsen som skoleinspektør ved Brylle skole.

Brylle skole ca. 1995.

I efteråret 1998 blev der bygget en stor højlager hal, 2200 m² plus faciliteter på ca. 180 m².

I januar 1999 blev salgsafdelingen, kontorartikler og færdigvarer flyttet til Odense. Fotoproduktionen er flyttet over på »gamle« Dampa i Tommerup.

For tiden er ca. 130 i arbejde som helhed i virksomheden, der nu ejes af 4 brødre Ludvigsen.

Øvrige virksomheder på industrigrunden, er vognmand Arne Nielsen, anlægsgartneren, kafferisteriet, Brylle tømrer og bygnings-snedker forretning, pladeindustri, Brylle Autoophug, smede og VVS-firmaet Lars Bracht A/S.

På en hidtil ubebygget grund bygges der nu af Thomas Marxen.

Endvidere er der ved Dannesbovej Hans Juul Jensens vognmandsforretning og gartnerierne Poul Andersen og Erik Oldenbjerg.

I de senere år er der ikke blevet bygget så mange huse som tidligere. Agertoften, Kroggårdsvej og Kroggårdsvænget er det sidste der er lagt ud til byggegrunde, hvor der stadig bliver bygget nye huse.

Tilbygning til Brylle skole

I 1975 fik skolen en større tilbygning mod syd. En ny indgang, en stor aula, bibliotek, lærerværelse, m.m. Der er kælder under hele tilbygningen med flere faciliteter, - musikværelse, scene med tilskuerpladser, formningslokaler, beskyttelsesrum, m.m.

Huset ved skolen, som pedel Arne Jørgensen hidtil havde boet i, blev efter en ombygning anvendt til fritidspasning for bl.a. børnehaveklassen og de 3 yngste klasser. Ved indkørslen til tilbygningen, blev der på højre side bygget en lærerbolig (Laursen) og på venstre side en børnehave.

I 1995 købte kommunen gården »Agerholm« i Brylle for at gøre den til gård børnehave. Den blev fuldstændig lavet om. De tidligere staldbygninger blev spise og opholdsrum for børnene. I laden fik de tumleplads og plads til deres dyr (heste, kaniner, grise, fjerkræ, m.m.).

I den store køkkenhave dyrkes der kartofler, ærter, gulerødder og andre grønsager, der sælges ved særlige lejligheder, f.eks. bedste-forældredagen.

Stuehuset er siden blevet stærkt renoveret og anvendes som familiehus.

Rutebiler igennem Brylle

I 1922 blev der startet en rutebilsti i Ørsted af Wenzel. Den gik igennem Brylle. I mange år kørte den en gang om dagen. Den kørte til

Odense omkring kl. 11 om formiddagen og kom tilbage hen under aften. Omkring 1940 blev Ørsted-rutebilen lagt sammen med en bil fra Sandager. Så blev der to muligheder om dagen for at komme til Odense. De kørte fra Brylle over Brændekilde og Højme. Det var i årene under og efter krigen. De blev meget brugt dengang. Der blev fortalt, at en dag »Ørstedbilen«, som den i daglig tale hed, kørte ind ad Sønder Boulevard, var den så overfyldt, at en mandlig person stod ude på trådet og holdt sig fast i døren. Det blev opdaget af en politibetjent, der gjorde tegn til standsning, men rutebilen fortsatte om til rutebilstationen, hvor betjenten hurtigt kom og spurgte, om han ikke havde set, at han skulle standse. »Jo, jeg så det nok,« sagde chaufføren, »men jeg havde ikke plads til flere.«

Nu er der bedre rutebilforbindelse.

Foreningslivet i Brylle sogn

Brylle sognebibliotek

Det var, som det tidligere er anført, Brylles første sognepræst Carl Edvard Picker, der i den korte tid, han virkede i sognet, lagde grunden til »Brylle sogns lånebogsamling«, der i en lang årrække virkede som forening. Sognepræsten var med i ledelsen sammen med folk, der interesserede sig for forelæsning af bøger.

Bogsamlingen blev opbevaret hos købmanden Agri (Kirkestræde nr. 3) og her foregik udlånene indtil 1955.

Det var købmandens datter Käte Agri, der i de sidste 30 år stod for udlåningen. Hun varetog dette med stor interesse og havde godt kendskab til næsten alle bøgerne. Det var folkelig læsning, f.eks. Ingemans romaner, Carit Etlars fortællinger og ikke mindst den dengang meget udbredte skolelære og hjemstavnsliteratur og selvfølgelig mange andre både fra ind- og udland af det, der dengang kom frem og blev læst.

Da Käte Agri i 1955 frasagde sig arbejdet med biblioteket, blev det flyttet hen på det nyoprettede kommunekontor på Toftevej. Her var det Gunda Nielsen, gift med kommunekasserer Viggo Nielsen, der fra 1. april blev bibliotekar. Efter kommunesammenlægningen i 1966, hvor kommunekontoret blev solgt, blev biblioteket flyttet til den gamle skolestue i Rytterskolen. Her blev Gudrun Nymann Andersen bibliotekar, som hun var til 1. Januar 1992, hvor hun blev afløst af Signe Rasmussen, Tommerup.

Det har igennem de mange år, der har kunnet lånes bøger i Brylle, været under lidt forskellige forhold. Det var således tidligere, at der skulle betales for det, da det var et

medlemsbibliotek, og ligeledes blev der holdt basar og lignende for at skaffe penge til indkøb af bøger. Først i 50'erne overgik det til kommunen. Herefter var det gratis at låne bøger. I 1955, da biblioteket første gang blev flyttet, ejede det 1412 bøger : 401 faglitteratur og 1011 skønlitteratur.

Igennem mange år var der samarbejde med Centralbiblioteket i Odense, hvorfra der kunne lånes bøger, og når der skulle vælges bøger ud, var der en assistent med fra Odense.

De første mange år efter at storkommunen var dannet, var forholdene stort set uændret i Brylle. Men i 1992 indgik Tommerup og Vissenbjerg kommune et nært samarbejde, hvorefter Vissenbjerg bibliotek blev hovedbibliotek, og derefter var der ingen samarbejde med Odense, men derimod kan der i dag skrives bøger hjem fra hele landet. Fra 1. april 1996 er der en uddannet bibliotekar, Pia Schmidt fra Vissenbjerg, som kommer 2 gange om ugen.

Sociale forsikringer og foreninger

Brylle sygeplejeforening blev stiftet i 1907 og samme år blev frk. Dorthea Christensen antaget som sygeplejerske. Frk. Christensen havde som de efterfølgende ugifte sygeplejersker ophold på Asylet i Gundestrup. I 1932 blev hun afløst af frk. Sørensen, der var sygeplejerske i 15 år. Derefter var det fru Elisabeth Lindegaard, i 4 år som fast sygeplejerske, senere som afløser.

Fra 1951-54 frk. Hansen. Derefter som den sidste i Brylle til 1958 frk. Edith Sørensen, senere gift som fru Larsen.

I 1960 fik foreningerne i Brylle og Verninge sogn fælles sygeplejerske. Først fru

Gøtsche, Verninge, som blev afløst af fru Ellen Skovsbo, også fra Verninge.

Omkring århundredskiftet ser vi, hvordan der stiftes foreninger med sociale formål, således Brylle sogns Sygekasse. Den begyndte i kommunefællesskabets tid og fortsatte sammen med Tommerup Sygekasse indtil 1920, efter kommuneadskillelsen.

Det ses i forhandlingsprotokollen for Brylle sogns Sygekasse fra 1920-41, at der blev afholdt generalforsamling i Brylle forsamlingshus den 21. marts 1920, og at det var bekendtgjort i 3 af de lokale blade og ved kirkestævne. Ifølge inspektoratsskrivelser af 24. februar og 17. marts 1920 må Tommerup og Brylle kommuners sygekasse deles i 2. En for hver kommune. Formuen deles efter medlemstallet pr. 1. januar 1920, der totalt udgjorde 1215. Af disse var de 382 fra Brylle. Den fælles formue var 5981 kr. og 63 øre.

Af denne sum tilfaldt Brylle 1880 kr. og 65 øre og Tommerup resten. Samme beregningsmodel blev i 1919 og 1920 brugt til beregning af statstilskuds-fordelingen.

I sygekasseinspektoratets skrivelse af 9. april 1920, lyder det bl.a.:

»I anledning af Kassens Skrivelse af 22 f.m., skal Inspektoratet i overensstemmelse med Generalforsamlingens Beslutning, herved meddele Samtykke til at Tommerup og Brylle Kommuners Sygekasse fra 1. april d. Aar, at regne, udgør 2 selvstændige Sygekasser. En for Brylle Kommune og en for Tommerup Kommune og at Formuegenstandene deles som af Generalforsamlingen vedtaget som gældende for de 2 Kasser.«

Det fremgår af forhandlingsprotokollen, at generalforsamlingerne fremover skiftevis skal afholdes i Brylle og Brunsvig forsamlingshus, og at de i en længere årrække blev

Pigemøde i præstegårdshaven 1919. Pastor Sørensen taler. Midt i billedet ses sygeplejerske Dorthea Christensen

Der er blevet spillet dilettant i Brylle forsamlingshus igennem mange år af forskellige foreninger. Grethe Freltoft (nederst i midten) har iscenesat 17 gange.

afholdt på en søndag aften, men på et bestyrelsesmøde den 12. januar 1931 blev det vedtaget, at generalforsamlingerne fremover skulle afholdes på en sognedagsaften.

På generalforsamlingen den 23. februar fremsatte Marius Madsen, Lille Skræppenborg, forslag om, at ansætte en kontingentopkræver. Forslaget blev forkastet. Men ved et bestyrelsesmøde den 15. december 1933, blev det vedtaget at ansætte 2 kontingentopkrævere. En for det sydlige og en for det nordlige distrikt. Det havde hidtil været bestyrelsens opgave at opkræve kontingentet i hvert distrikt. Der har i de 2 første årtier været ret stor udskiftning i bestyrelsen. Derimod har posten som regnskabsfører og formand (der dengang var én og samme person) ligget mere fast. Det var Hans Jensen, Brylle Mark, der varetog dette hverv i så lang en årrække, at han i daglig tale ofte kun blev omtalt som »sygekasseformanden«. Ved

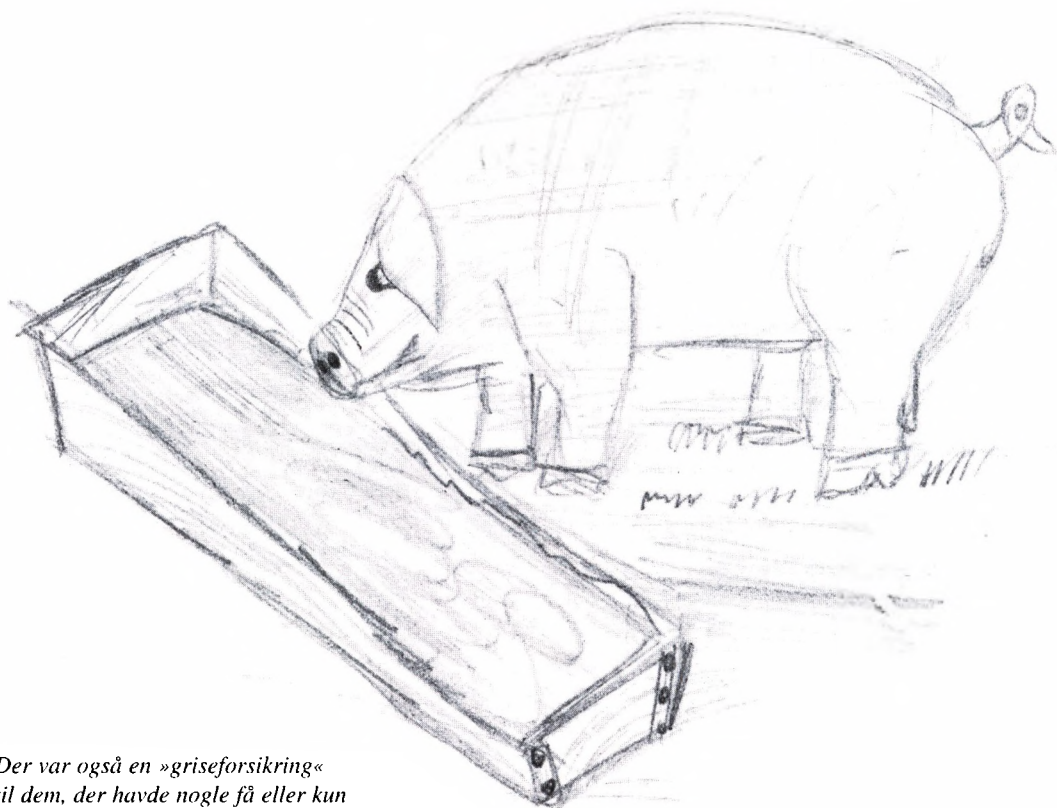

generalforsamlingen i Brunsvig forsamlingshus den 29. februar 1936, blev Vilhelm Andersen valgt til formand og Kr. Andersen blev antaget som kasserer uden for bestyrelse. I 1952 fik Gudrun Nymann Andersen denne post overdraget, og ved den efterfølgende generalforsamling, blev Bernhard Sand valgt til formand. Sygekassens virke varede til 1. april 1966, hvor kommune sammenlægningen trådte i kraft, og under nogle anderledes vilkår (sygesikring). Sygesikring har nu hjemme under socialafdelingen på kommunkontoret.

Af andre foreninger med sociale formål må nævnes »Hundredmandsforeningen«. Der var en forsikringsordning som kunne sikre familier hjælp ved sygdom og død. Hvert medlem indbetalte én krone til fællespuljen, der så blev delt ud i nødstilfælde. Da

denne forening blev dannet omkring år 1900, var én krone ca. det samme som én dagløn. I 1960 blev der således i sygehjælp udbetalt 90 kr. for 6 ugers sygdom og begravelseshjælpen var dengang 15 kr. Foreningen standsede først i 1965.

Husdyrene var på de fleste landejendomme forsikret mod død. Der var således »Brylle sogns heste og kreatur forsikring«, der i 1898 blev delt i 2. Disse lokale assurandørforeninger var bygget op på almindelig demokratisk vis. Her bestod bestyrelsen af en formand som også passede regnskabet og 2 bestyrelsesmedlemmer, der medvirkede som vurderingsmænd. Dyrene blev vurderet 2 gange om året til deres handelspris, hvoraf der blev betalt en procentvis præmie. Men når der blev betalt erstatning ved død, var det 2/3 eller 3/4 af vurderingen der blev udbetalt.

*Der var også en »griseforsikring«
til dem, der havde nogle få eller kun
én gris (julegrisen).
Julegrisen tegnet af Sidsel Frederiksen, 11 år.*

Det var ikke alene heste og kvæg der var forsikret. Der var også en »griseforsikring« til dem der havde nogle få eller kun én gris (julegrisen). Forsikringen gav tryghed i tilværelsen. Det må være det, der var og er formålet med alle sociale forsikringer.

Også mod brand på løvsøre og bygninger var man forsikret i foreninger. Disse var og er stadig på landsplan eller for de enkelte landsdele og har alle deres oprindelse i slutningen af 1700-tallet eller først i 1800-tallet. Der kan bl.a. nævnes den almindelige brandforsikring for landbrugsbygninger, »Østifternes Brandforsikring«, »udflytterbrandkassen« og for løvsøre »Ravnholtkassen« og »Den lille fynske«.

Der var i sognene lokale repræsentanter til forsikringsvurdering, også her i Brylle.

Det samme gjaldt for ulykkesforsikringer. Her kan nævnes arbejdsgivernes og mejeriernes ulykkesforsikringer, det der nu er sammensluttet under »Top«

Pensionistforening og ældreråd.

I december måned 1945 blev Tommerup »Alders- og Pensionistforening« stiftet. Det skete nede på hjemmebageriet i Tommerup stationsby, som vistnok i de første mange år var foreningens samlingssted. Der var oplæsning, bankospil m.m til underholdning, og om sommeren var der altid en eller måske flere udflugter.

Kontingentsprisen var ca. 80 øre pr. kvartal for enlige og 1 kr. og 15 øre for ægtepar. Lokalforeningen var tilsluttet Pensionisternes landsforening.

I Verninge blev der dannet en lignende forening i 1953. Tommerupforeningen fik ret hurtigt deltagere fra Brylle området. Nu er der en forening for hele kommunen, og dens nuværende samlingssted er Tommerup skole, hvor der holdes møde med forskellig underholdning vinteren igennem.

Men igennem ældresagen og ældrerådet er der mange flere tilbud til de ældre. Bl.a. gymnastik og svømning, men også møder med folkeligt og kirkeligt indhold, som sognepræsten er indbyder til.

Jørgen Jensen i Brylle har været formand for pensionistforeningen igennem en lang årrække.

Indre mission

I 1986 fik de lokalhistoriske arkiver den opgave at samle oplysninger ind om Indre missions virke i de forskellige sogne over hele landet i anledningen af 125 året for dannelsen af den »Kirkelige forening for indre mission i Danmark«. Dette gjorde vi også her i Brylle.

Det første navn, vi møder i den forbindelse, er skolelærer Rønning, som var i Brylle skole fra 1843-82. Der er blevet skrevet om ham, at han var stærkt påvirket af den kristelige bevægelse og holdt gudelige møder i skolen. De sidste 4 lørdag aftener før jul holdt han møder, hvor han selv udlagde evangeliet. Han havde stor indflydelse på det åndelige liv i sognet. Han var en streng natur, og hans kristelige indstilling var præget heraf. Han har formentlig været den første repræsentant for indre mission her i Brylle. Vilhelm Beck skrev således efter hans død: »gamle Rønning var Indre missions trofaste ven og kendt af mange af missionens venner«. Dette skal have stået i Indre missions Tidende 1892 side 136, oplyser Verner Kock i sin bog.

Hvad der ellers har været af forskelligt kirkeligt arbejde indenfor indre mission, er berettet af Anton Hansen »Hagebjerggaard«, til arkivet.

Han fortæller således om samtalemøderne, at de begyndte før 1890 blandt nogle få familier fra Brylle og fra Brændekilde Møllegårde. Bl.a. hans svigerforældre Marie og

Peder Kærsgaard og hans forældre Petra og Kresten Hansen. Det var søndag eftermiddag, at de mødtes i deres hjem. I mange år var det Hans Jørgen Nielsen, Brylle Bro, der ledede møderne. Han var ligesom flere af de andre deltagere elev af lærer Rønning, hvem han beundrede meget.

Som sin afløser som formand for Indre mission i Brylle, foreslog Hans Jørgen Nielsen, Hans Hansen »Agerholm«. På hans forslag blev det vedtaget at afholde møderne på en søgnedagsaften i stedet for søndag eftermiddag. Dette finder stadig sted tirsdag aften i de lige uger i deltagernes hjem. Nu hedder det »Bibelkredsen«.

Hans Hansens efterfølger blev Anker Christensen, dengang »Kroggaarden« Toftevej 9. Nu er det Svend Aage Nielsen, Kløvermarksvej, der er formand og kontaktperson for kredsen.

I mange år var der en kvindekreds under D.M.S. (Dansk Missions Selskab), som holdt et månedligt møde i deltagernes hjem.

I 1922 startede fru Julie Jørgensen, Brylle skole, en kvindekreds i tilknytning til Østerlands Missionen. Den virkede i ca. 60 år og ligesom D.M.S.-kredsen med et månedligt møde.

I 1985 blev de 2 kredse lagt sammen og fortsatte nogle år under ledelse af fru Bartholdy.

Ungdomsarbejde

Der var også andre aktiviteter, især indenfor børne- og ungdomsarbejdet.

I 1887 mens pastor Møller var præst, begyndte man en søndagsskole for børn i præstegården. Der har igennem årene været mange medarbejdere i dens lange levetid op til 1970. Der kan nævnes Marie Larsen fra Brylle som den første. Senere Anna Nielsen, Brylle Bro. Henriette og Anker Christensen var de sidste, der holdt søndagsskole i Brylle.

Også før århundredeskiftet blev der dannet en pigeforening, der senere blev til K.F.U.K. Den virkede i mange år med god tilslutning under forskellige ledere. En af dem var sygeplejerske Frk. Christensen i 25 år.

I 1925 blev der stiftet en KFUM forening af pastor Lange. Senere var det pastor Magle og pastor Kock, der ledede møderne. Hans Jørgen Nielsen, der også deltog, læste slutte- lig af en fortsættende bog. Både KFUM og K. - møderne blev holdt i private hjem. Møderne holdt op i 1942.

I dag fungerer dette ungdomsarbejde ikke mere, men i 1949 blev der af pastor Balslev startet en kreds af F.D.F, senere blev der tilknyttet en F.P.F kreds. De virker stadig med god tilslutning og ligesom det tidligere ung-

Pastor Balslev og fru Balslev ved »broen over Odense Å«.

domsarbejde med frivillige ledere og med tilknytning til kirken.

De Blå Pigespejder

I februar 1966, blev der startet en kreds af de »Blå Pigespejdere« i Brylle. De holdt til på Brylle skole. Inden da havde pigerne taget til spejdermøde i Odense, »5. Odense flok og trop«. Dagmar Hjortkær var den første leder; siden var det Betty Stærke. Omkring 1970 var der tilmeldt 70 piger i »Brylle trop og flok«.

Den blev nedlagt p.g.a. mangel på ledere, men den holdt 10 års jubilæum inden.

Gymnastikforeningerne

Da Brunsvig skole blev solgt til egnens beboere, for at bruge den til forsamlingshus,

blev den et naturligt samlingssted for foreningslivet. Det samme var tilfældet i Brylle i 1907, da samlingsalen ved Brugsforeningen blev bygget.

I Brunsvig blev der hurtigt dannet en ungdoms- og foredragsforening, med tilknytning til »De Danske Ungdomsforeninger«. Denne forening havde en levetid på over 20 år. Laurits Christensen, »LilleTobo«, var dens første formand.

Der blev holdt mange oplæsningsaftener, hovedsageligt af højskolefolk og præster. I Brylle blev der en lignende forening, og her blev der samtidigt dannet en gymnastik- og skytteforening. Murer Vilhelm Andersen var formand og Karl Hansen, »Trøigaard«, repræsenterede skytterne i foreningen. Det var ikke første gang der var gymnastik i Brylle. I vinteren 1898-99 var der gymnastik for karle i laden på Agerholm under primiti-

Bryllegymnasterne 1909. Navne kan ikke sættes på alle, men midt i anden række, lederen mejerist Villemoes Rasmussen. Yderst til højre i tredje række, lederen Krestine Rossau.

Tre der var meget aktive for fritidscentrets tilbliven. Fra venstre Holger Pedersen, formand Mogens Rasmussen og Knud Nielsen boldklubbens første formand.

ve forhold, med primitive gymnastikredskaber. Der var vistnok kun en »hest«, og den havde gymnasterne selv lavet. Det var Karl Greve Ploug der var delingsfører i laden, hvor belysningen var en »flagermuslygte«.

I 1922 holdt gymnastikken i Brylle op, og omtrent samtidig gik ungdomsforeningerne i opløsning. I 1924, efter at der var bygget en ny sal til Brunsvig forsamlingshus, blev der oprettet en gymnastikforening dér, og i Brylle nogle år efter.

Det var lærer Hansen i Stærmose og lærer Østergaard i Brylle, der var de første for-

mænd. Begge foreninger var tilsluttet Odense amts gymnastikforenings 5. Hovedkreds. Der blev holdt 2 opvisninger hvert forår. En i hovedkredsen, i mange år i hallen ved Frøbjerg Bavnehøj. En i det hjemlige forsamlingshus. Lederne var unge fra egnen, der havde fået delingsføreruddannelse på en folke- eller gymnastikhøjskole.

Foruden gymnastikken blev der også spillet håndbold i foreningen. Ikke alene lokalt, men også på kredsplan i turneringer. De første år i 30'erne, var det på en græsmark forskellige steder. Men fra 1943 var det på idrætspladsen ved skellet mellem Brylle og Gundestrup til brug for begge foreninger.

Foredragsvirksomhed som ungdomsforeningerne havde, blev ikke afholdt af gymnastikforeningerne, men af foreningen i Brylle, lagde i flere år efter krigen navn til en foredragsrække om vinteren, hvilken pastor Balslev ledede og som havde sin egen økonomi. Talerne var i mange tilfælde datidens kendte højskolefolk.

Der har også været tradition for at afholde folkedans i gymnastikforeningerne.

Da skolen blev bygget i 1963, flyttede gymnastikken der ind og har været der siden.

Med nye folk i Brylle er der kommet nye skikke, også på gymnastikkens område. Det begyndte nok med Arne Knudsen og Flensted-Jensen omkring 1970, og måske nogen før dem, med deres specielle hold for springgymnaster og lign., også motionsgymnastik. I dag er programmet for sæson 1998-99 startet. Der er ikke mindre end 8 forskellige tilbud, men enkelte hold mangler ledere. Desuden er der tilbud om basketball og badminton, som bliver afholdt i Brylle Fritidscenter.

Fodbold og fritidscentrets ledelse

Fodbold i Brylle startede med drengehold. Før skolen blev bygget har der kun været lidt

fodbold på den gamle sportsplads. Men efterhånden blev interessen større og det gjorde »drene« også, så det blev til mere end drengefodbold.

Gymnastikforeningen så det som sin opgave også at tage denne sportsgren op indenfor sine rammer.

En af de nye beboere, designer Knud Nielsen, havde vist fodbolden megen interesse, og han blev valgt som repræsentant for gymnastikforeningens bestyrelse, så nu tog det fart med at forbedre forholdene på banen. I julen 1974 blev lysanlægget på skolens bane lavet ved frivillig arbejdskraft. Den 26. november 1976 blev boldklubben dannet,

med Knud Nielsen som formand. Et ønske om at få mere plads end der var på skolens bane blev hurtigt opfyldt, da kommunen i 1978 køber jord på den modsatte side af Toftevej og anlægger fodboldbaner der. Boldklubben får foræret jord af kommunen til at bygge et klubhus på. Klubhuset bliver bygget ved frivillig arbejdskraft. Klubben låner penge og anlægger tennisbane i 1983. I 1984 kan der igen optages et lån og dette bruges til at bygge hallen for. Disse 3 ting (klubhus, tennisbane og hallen), udgør fritidscenteret, som er en selvejende institution. Boldklubben er lejet ind i fritidscenteret. Den har ansvaret for fodbold og tennis, og starter petanque

Et af de første fodboldhold i Brylle.

Fritidscenteret.

op nu til foråret 1999 (det er et fransk kuglespil).

Beboerforeningen, gymnastikforeningen og forsamlingshus har hver en repræsentant i fritidscenterets ledelse.

Beboerforeningen

Beboerforeningen er en ny forening i Brylle. En forening der er kommen med nye beboere til Brylle. Den blev stiftet i 1976 og afløste

den daværende antenneforening, som havde fået den fælles fjernsynsantenne rejst nogle år i forvejen. Foreningen har mange gode arrangementer både sammen med andre foreninger og på eget initiativ (familiebanko, juletræsfest, nytårsdiskotek, m.m.)

Dens bedste aktiv er nok det grønne område på Kildemaen, hvor der hvert år blandt andet bliver holdt Sankt Hans-fest med stor tilslutning.

Kirken

Gaver og legater til kirke og sogn

Grosser Mads Hansen, København, søn af husmand og smed Hans Rasmussen og hustru Anne Marie Madsen, født i den gade Brylle i 1859, der har fået navn efter ham, har givet store og gode gaver til Brylle kirke. Det var i tiden 1914 til omkring 1930. Det er alt sammen noget som pryder og gavner kirken i dag.

Han oprettede også først i 1930'erne 2 legater: Et til »værdige trængende« og et til »unge under uddannelse«. Der er mange der har nydt godt af disse legater igennem årene og gør det endnu.

Et andet legat er »Anne Marie Hansens og Hans Jørgen Jeppesens Mindelegat«, som kan søges af alle syge i Brylle sogn. Det var sønnen Laurits Jeppesen, Tobo, der først i 1950'erne stiftede dette legat og samtidig gav sin 12 tdr. land store skov på Render væde til Brylle kirke. Laurits Tobo, var af den gamle slægt, der havde boet på og ejet Tobogaard i mange slægtled. Han solgte gården omkring 1920 og bosatte sig i Odense.

Fra gammel tid var der 5 legater. De 3 ældste gik tilbage til 1700-tallet og skulle udbetales hvert år ved juletid til fattige og trængende. De kunne ved lov ophæves

Foran til venstre skimtes »Lindely« derefter ses grosserer Mads Hansens fødehjem, nu Mads Hansens gade nr. 19. På modsatte side af vejen lå smedien.

efter 1980, da de udbetalte beløb var meget små.

Et andet legat, stiftet af lærerinde Frk. M.K. Jacobsen i 1944, blev ophævet i 1992, og ligesom hos de 5 andre, blev fundatsen udbetalt.

Kirketjeneste ved Brylle kirke

Dem der medvirkede ved kirken og på kirkegården, var tidligere folk fra Brylle by eller nærmeste omegn.

Først i århundredet var det købmand Agri der var kirkeværg. Det var han til sin død i 1926. Hans efterfølger blev Jens Hansen, der også var graver. Derefter kom Rs. Lindegård, Anton Hansen og Erik Hansen. Nu er det Immanuel Freltoft der er kirkeværg.

Kirkeværgen har det overordnede ansvar for gravene på kirkegården. Det er ham man henvender sig til før en begravelse, og det er igen ham ved nedlæggelse eller fornyelse af gravsteder.

Af andre der har haft arbejde at gøre ved kirken og på kirkegården igennem årene kan nævnes Poul Skov, bødker Andersen, Rs. Johansen og træskomand Marius Nielsen, der blev ringer og fyrbøder i 1927.

I mange år var det Anne Nielsen der tog sig af rengøringen i kirken.

I 1946 blev Kathrine og Ricard Hansen ansat som kirketjener, ringer og graver. De blev i 1970 efterfulgt af Grethe og Immanuel Freltoft, der var det i 23 år. Derefter var det Svend Aage Duus og Klaus Hansen. Hver i kortere tid. Nu er det Tommy Frederiksen.

Skolelæreren var kirkesanger indtil 1984. Den sidste var Folmer Nielsen.

Signe Larsen i Brylle var organist i over 20 år. Hun blev efterfulgt af andre, men fra 1938-93 var det lærerinde Rigmor Andersen. Hun blev hædret med »Dronningens Fortjenstmedaljen i sølv« for de mange år som organist ved Brylle kirke. Nu er Peter Thomsen organist og Ellen Jørgensen, kirkesanger.

St. Tobo hvor Laurits Jeppesen (Tobo) var født.

Brylle kirke i vintertøj.

Brylle kirkegård blev i 1928 reguleret. Den er i det sidste halve århundrede udvidet flere gange ved tilkøb af jord. Der er anlagt urnekirkegård og gravplads til de ukendtes grav, og der er afsat plads til særlig bevaringsværdige gravstene.

For dem der arbejder ved kirken er forholdene igennem årene forbedret med udvidelse af kapellet med et omklædningsrum og frokoststue for graveren. I 1998 blev der installeret automatisk ringeanlæg med kirkeklokken.

Præsterne i Brylle sogn

Da Brylle sogn blev eget pastorat, fulgte der også jord med fra Tommerup, i alt 7,7 ha. på begge sider af vejen mellem Tommerup og Brylle. Syd for vejen lå også skolejorden og

Jordemorløkken. Jorden blev i de første årtier drevet fra præstegården, senere blev jorden forpagtet ud til landmænd i sognet. I

årene fra 1923 til 1997 var det Emil og senere Rasmus Greve, Markskelslund i Tommerup, der var forpagtere. Nu er det Peder Føns, Vesterlaugsvej, der er det.

Vi ser af folketællingslisterne fra slutningen af forrige århundrede, hvad der var af folk i præstegården.

Således i 1890 :

John Madsen Møller, 42,
født i Vorbasse, Ribe Amt, husfader Præst.
Sofie Christensen Mejer, 34,
født i Skårup, husmoder.
Maren Kjerstine Nielsen, 32,
ugift i Brylle, tyende pige.
Rasmus Andersen, 63,
enkemand, født i Kjøng sogns, karl.

Maren Kjerstine Nielsen må være »Stine Lergravs«, der boede i Brylle på Toftevej, i et lille hus beliggende ind til kirkegården.

Pastor Sølling og familien med et særligt stort hold, da der også var konfirmander med fra Brøndekilde. Billedet er fra. ca. 1910.

Hun havde tjent pastor Møller, også i Kærum, hvortil han rejste fra Brylle.

Det ses i en efterladt dagbog af pastor Møller, at han var meget interesseret i landbruget og selv stod for driften af det. Han var i det hele et meget energisk menneske også i sit kald som præst. Han var også meget historisk interesseret og har skrevet flere lokalhistoriske skrifter og bøger, blandt andre de to om Verninge og Brylle sogne.

Folketælling 1901 Brylle præstegård

Sophus Holger Clausen, født i Sønderborg 05.02.1853, præst.

Charlotte Catarina Frederikke Clausen, født i Sønderborg 06.01.1847, husmoder.

Jensine Margrethe Clausen, født i 07.04.1884 i Jylland, barn.

Karla Margrethe Clausen, født 28.02.1886 i København, barn.

Cecilie Margrethe Saxild, født 29.02.1875, lærerinde/underviser.

Maria Catrine Rossau, født 25.07.1880 i Brylle sogn, stuepige.

Caroline Annine Emma Jensen, født 26.09.1881 i Vissenbjerg, kokkepige.

Hans Peder Hansen, født 01.04.1876 i Fredens landsogn, karl, kusk, havearbejder, markarbejder.

Laurentine Margrethe Bondesen, født 06.12.1837 på Fyn, gæst, for tiden husbestyrerinde.

Vi ser af folketællingen her, at der var mange folk i præstegården på det tidspunkt:

2 piger

1 lærerinde til familiens børn

1 gæst som for tiden er husbestyrerinde

1 karl af hvem alt det udvendige arbejde afhang.

Det var medens pastor Clausen var præst i Brylle, at »Broholm« sognedistriktkirke blev

Emma Jensen, kokkepige, stående.

Catrine Rassau, stuepige, siddende.

bygget. Det var på en grund, som var skænket af gårdejer H.H. Jørgensens enke på Store Broholm. Den blev indviet den 2. juni 1907.

Det var også i den tid, der for første gang blev valgt menighedsråd.

Carl August Sølling født 21.05.1875 i Randers, hvor hans fader var manufakturhandler, var præst i Brylle fra 1910 til 1914. Det var i den tid den liberalisering og demokratisering, der prægede samfundet, også var slået igennem på kirkens område ved menighedsrådslovene af 1903.

Kirken, der igennem en årrække havde været ejet af 4 mænd på egnen, overgik den 01.07.1913 til selveje. Det var medens pastor Sølling var præst, at grosserer Mads Hansen fra København skænkede de første penge til Brylle kirke til vedligeholdelse og nyanskaffelse. Dette var efter hans moders død i 1911.

Folketælling 1911 Brylle præstegård

Carl August Sølling født 31.09.1875 i Randers, flyttet til Brylle fra Esbjerg, husfader og sognepræst.

Bertha Margrethe Pedersen (Sølling), født 20.05.1881 i Svaneke, taget bopæl i Brylle 1910, kom fra Esbjerg, husmoder.

Peter Sølling, født 16.06.1909 i Esbjerg, taget bopæl i Brylle 1910, kom fra Esbjerg, barn.

Anker Sølling, født 28.10.1910 i Brylle.

Emma Nikoline Holst Pedersen, født 28.01.1845 i Svaneke, enke, taget ophold i Brylle, gæst. Sidste ophold før Brylle var Svaneke.

Marie Larsen, født 20.03.1886, ugift, Helnæs, taget ophold i Brylle 1910, kom fra Helnæs, tjenestepige.

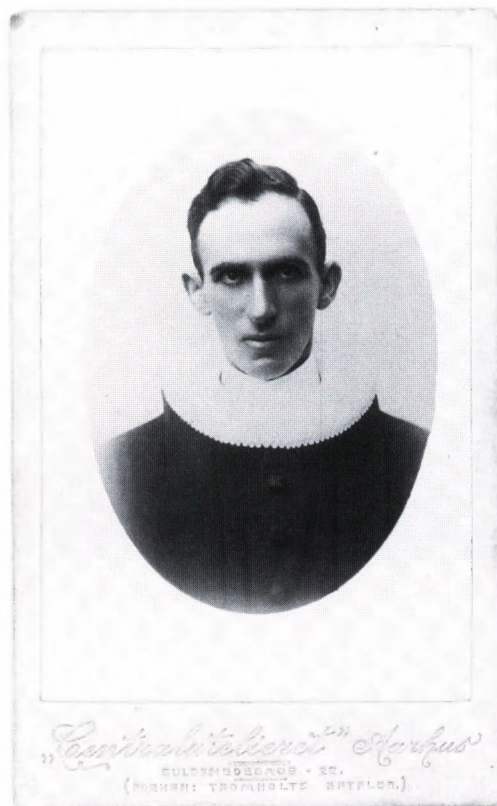
Maren Pedersen, født 10.11.1895, ugift, født i Viborg, ung pige.

Pastor Sølling blev afløst af Jeppe Sørensen, født 05.04.1874, der var landmandssøn fra Hornstrup i Jylland. Han udgav et kirkeblad, men det havde vist ingen lang levetid. Han har fået ord for, at have været en alvorlig og nidkær præst og ligesom sin forgænger med et grundtvigsk livssyn. Han var i Brylle i knap 3 år, fra 1914 - 1917.

Aage Lange var præstesøn, født i København 03.07.1886, og indsat i Brylle den 24.10.1917. Han var præst i den tid, den spanske syge rasede, og han mødte megen alvor og sorg i de år, hvor flere døde, og mange var alvorligt syge. Han vandt mange venskaber og agtelse for sin måde at være på dengang.

I december måned 1926, blev han pludselig alvorligt syg og døde kort før jul. Pastor Lange blev begravet i København. Da hans kiste blev ført bort, fulgte en stor del af menigheden ligvognen ned til sogneskillet ved Brylle bro.

Pastor Hans Magle var kun i Brylle fra foråret 1927 til efteråret 1931. Han var født i

Pastor Aage Lange døde i Brylle præstegaard 1926.

København og havde bl.a., før han blev præst her, været missionær i Kina.

Der blev tidligere, hvert andet år, afholdt en basar i præstegårdshaven til fordel for ydre mission. En sådan satte pastor Magle og frue et særligt præg på ét år ved at vise, hvordan der spises på kinesisk. Det kostede 25 øre at komme ind i konfirmandstuen for at se det. Ungdomsarbejdet indenfor KFUM og KFUK var han en dygtig leder af. Han havde også et godt forhold til sine konfirmander.

Pastor K. Kock havde været præst to steder i Jylland, før han kom til Brylle sidst på året i 1931.

Pastor Kock var meget interesseret i salmer og salmedigtning. Han var i 1948 med til at oversætte en svensk salme til dansk. Den står i salmebogen som nr. 323. Det 4. vers har Kock digtet.

Pastor Magle med et hold konfirmander.

Det lyder:

Kun den er i Guds rige stor,
 hvem kærligheden tvinger,
 som uden blik til løn på jord,
 sit offer stille bringer,
 som går hvor du ham byder gå,
 og takker, at dig selv han må
 i dine brødre tjene.

Pastor Kock var i de 3 år af de 15 år de var i
 Brylle sygemeldt og blev afløst af kapellaner:

1938 - 1939	Mattesen
1939 - 1940	Rishede
1940 - 1941	Bøgebjerg Andreasen

Både pastor Kock og fru Kock var meget
 optaget af fredssagen.

P.R. Balslev er den præst, der har haft
 længst tid her i sognet (1947-1976).

Han er af præsteslægten Balslev, som var
 i Tommerup og Brylle igennem flere genera-
 tioner fra 1715 til år 1800, og søn af Benja-
 min Balslev, der var præst i Nr. Alslev på
 Falster og i Soderup på Sjælland.

Pastor Balslev blev konstitueret provst
 ved omreguleringen i 1969 for Odense Her-
 reds provsti.

Her i sognet var Balslev bl.a. formand for
 skolekommissionen i en lang årrække, som
 nævnt i den tid, den nye skole blev bygget.
 Efter kommunesammenlægningen i 1966
 blev Balslev formand for børne- og ung-
 domsværnet og ligeledes medlem af biblio-
 teksudvalget. Han blev ved sin fratrædelse af
 embedet, udnævnt til »Ridder af Dannebrog«
 efter indstilling af folk fra menigheden.

Ansøgning til Kirkeministeriet fra Brylle
 menighed om sognepræst Poul Rasmus Bal-
 slevs eventuelle udnævnelse til Ridder af
 Dannebrog:

Som grundlag for vor ansøgning nævner vi:

Pastor P.R. Balslev blev dimitteret som
 præst i 1932, og efter at have været præst i
 Bjerregrav i Randers amt i 15 aar, blev pastor
 Balslev, præst for Brylle sogn i 1947.

I 1969 blev pastor Balslev konstitueret som
 provst, for det daværende Odense Herred.

Som yderligere grundlag for vor ansøg-
 ning nævner vi, at pastor Balslev i sin embe-
 desudførelse har evnet paa en udmærket maa-
 de, at komme i kontakt med sin menighed.

Udover præstegerningen, har pastor
 Balslev i en længere aarrække, været for-

mand for skolekommissionen og for børneværnet i kommunen, samt for det stedlige bibliotek.

Igennem alle aarene, har pastor Balslev og frue, taget vare paa de kredse, der er i sognet for Ydre Mission. I Brylle præstegaard har der i deres tid, været aabent hus for møder af forskellig, kirkelig art, som altid har haft stor tilslutning.

Pastor Balslev har været flittig til at besøge ældre og syge, saavel i hjemmene som paa sygehusene.

Tilflyttere har altid været budt velkomne til sognet af pastor Balslev, ved et besøg i deres hjem.

For 25 aar siden, startede pastor Balslev en kreds af FDF og har staaet som leder af den stadig voksende kreds igennem alle aarene.

Pastor Balslev har oplyst, at ville søge sin afsked i løbet af efteraaret.

Idet vi håber over for ministeriet med dette, at have givet udtryk for, at P.R. Balslev, er en yderst afholdt og respekteret mand, der ved sit store arbejde og virke i de mange aar, indenfor det kirkelige og folkelige kulturelle, samt det store arbejde med ungdommen, har bidraget til at komme i kontakt med saa stor en del af befolkningen her, indstiller vi på det bedste P.R. Balslev til at komme i betragtning ved tildeling af Ridderkorset.

Efter hr. og fru Balslev var flyttet til Årslev, have de stadig megen kontakt med sognet.

Fra 1977 til 1980 virkede pastor Søren Anker Møller, som kom fra Anholt i Kattegat.

Han var landmandssøn fra Broager. Hans farfar var den kendte frimenighedspræst af samme navn. Anker Møller var sammen med sine kollegaer i Tommerup og Veringe med til at starte et fælles kirkeblad, som senere er blevet udskilt til hvert af sognene.

Efter godt 3 år i Brylle søgte han det ledige embede på Anholt, og efter udnævnelsen, flyttede han og familien dertil igen.

Vi har set af folketællingen fra omkring århundredskiftet, at der var mange folk i præstegården dengang. Det er der ikke mere. Fritzie og Ove Bartholdy, der var præstefolk fra 1981 og til 1994, var der det meste af tiden alene. Fru Bartholdy havde undertiden job udenfor sognet. Alligevel dannede præstegården også den gang rammen om møder og sammenkomster af kirkelig art for sognets beboere, som den tidligere har gjort det.

Pastor Bartholdy var søn af pastor Georg Bartholdy ved »Elias Kirken« på Vesterbro i København.

Efter Bartholdy's afsked gennemgik præstegården en stor reovering. Konfirmandstuen i den østre gavl blev udvidet og fik navnet »Storstuen« og er også beregnet til møder, hvilket den bliver brugt meget til af det nuværende præstepar Kirsten og Jørgen Flensted Jensen.

Under arbejdet med ombygningen af præstegården kom der en brædestump frem, hvorpå der var skrevet:

Denne Præstegaard er Bygget 1878
til Pastor Picker, som den første
Præst i Brylle Sogn.

Jei Ønsker Herrens Fred over dem
Alle.

N. Hansen

Tømrer Niels Hansen boede på Toftevej (nu nr. 6), som han i 1893 solgte til brugsforeningen, hvorefter han købte nr. 3, hvor han boede sammen med en søsterdatter, Martha Andersen, der senere havde fransk vask og strygning.

Skriften var en blanding af gotisk- og nutids dansk (latinsk skrift).

Kilder

Brylle Sogn, s. 9

Lærer Hansens erindringer om hans far Hans Nielsen, »Hagebjerggård« i Brylle

Kilde: »Hans indsats for at gøre Brylle til et selvstændigt sogn« - opbevares i arkivet.

Brylle sogn i staten af 1900-tallet, s. 12

Kilde: Bl.a. pastor Møllers bog. Mejeriets første forhandlingsprotokol. Brugsforeningens jubilæumsskrift fra 1993 - opbevares i arkivet. Det gør forhandlingsprotokollen fra Brunsvig forsamlingshus også.

Menighedsråd og Broholm kirke, s. 16

Kilde: »Venstre i hundrede år«. Eksamensopgave af V. Koch.

Landskabets forandring, s. 18

Kilde: Som jeg kan huske og har kendt det.

1. verdenskrig, s. 22

Kilde: Hvad der er blevet fortalt for mig

Brylle andelselektricitetselskab s. 24

Kilde: »Erik Stærke« - opbevares i arkivet.

Elforsyningen i Render

og Skræppenborg, s. 30

Husmandsliv, s. 31

Husmandsliv i Lindely, s. 31

Høsten, s. 32

Langhalm, s. 32

Tærskedag hos bedstefar i 1928, s. 33

Kilde: Fredegod Schjerning skriver om sin bedstefar.

Brylle sogn i 1920'erne og 30'erne, s. 35

Kilde: »Helge Larsens erindringer« - opbevares i arkivet.

Livet under den 2. verdenskrig, s.40

Kilde: Egne erindringer. Valgresultaterne 1943. Venstres forhandlingsprotokol skrevet af J. Østergaard.

Overflyvningerne, s. 43

Kilde: Egne erindringer

Efterkrigstiden, s.49

Kilde: Eksamensopgave af Verner Koch.

Den nye skole, s. 51

Kilde: Oplysninger af Folmer L. Nielsen

Eksamensskolen, s. 54

Kilde: Folmer L. Nielsen

Kommunesammenlægningen, s. 55

Kilde: Avis udklip og egne erindringer

Sognefogedens historie, s. 58

Kilde: Gengivet efter »Slægten« forum for slægtshistorie

Brande i Brylle sogn, s. 60

Kilde: Egne oplevelser

Brugsforeningen, s. 66

Kilde: Jubilæumsskrift

Frankfri mølle, s. 66

Kilde: Arnold Petersens erindringer. Oplysninger fra Børge Frandsen

Borgstrøms cementvarefabrik, s. 68

Kilde: Olivia Knudsen, Odense

Vandværket, s. 68

Kilde: Blandt andre Peder Drud

Den store forandring, s.69
Kilde: Mejeriets forhandlingsprotokol m.m.

Nybyggeriet i Brylle, s. 71
Kilde: Oplysninger af Jens Ludvigsen m.fl.

Tilbygning til skolen s. 73
Kilde: Bl.a. avisartikler

Brylle sognebibliotek, s. 75
Kilde: Forhandlingsprotokol i arkivet

Sociale foreninger og forsikringer, s. 75
Kilde: Protokoller i arkivet m.m.

Pensionistforening og ældreråd, s. 79
Kilde: Protokoller fra forskellige foreninger
- opbevares i arkivet

Ungdomsarbejde, s. 80
Kilde: »Brylle - mit livs Svanesø« af Jørgen
Jørgensen, Julehæftet 1989

De Blå pigespejdere, s. 81
Kilde: Stærke

Foldbold og fritidscentrets ledelse, s. 82
Kilde: Folmer L. Nielsen,
Knud Nielsen m.fl.

Beboerforeningen, s. 84
Kilde: Mundtlig overlevering

Kirken, s. 85
Gaver og legater til kirke og sogn, s. 85
Kilde: Oplysninger fra Niels Henrik
Lindegaard

Præsterne i Brylle sogn, s. 87
Kilde: Folketælling fra præstegården 1890,
1901, 1911 og personlige oplysninger.

Rasmus Andersen, født d. 15/3 1919 i
Render i Brylle sogn.

Rasmus Andersen drev landbrug på sin
fødegård Render Vestergård, som en søn
nu ejer og driver.

Han var initiativtager til og medstifter af
lokalhistorisk arkiv og forening i Brylle
og var foreningens første formand fra
1978 - 1987.